

קונטרס עניני וגדרי ערכין

א. טעם החיוב. ב. סגולת המצוה. ג. מעלת המצוה. ד. מטרת המצוה. ה. גדרי החיוב. ו. דיני החיוב. ז. גדר הסכום שקצבה תורה, ואופן תשלומיו. ח. טעם שמשלם לפי שנות הנערך. ט. סדר הכתוב של גיל הנערכין. י. טעם ההבדל בין זכר ונקבה לגיליהם. יא. גדר של זכר ונקבה בערכין. יב. שעבוד נכסים בערכין. יג. הבדל בין מחצית השקל וערכין. יד. הבדל בין ערכין ונזקין. טו. החילוק בין ערכין ודמים. טז. העמדה והערכה. יז. המפרש את ערכו. יח. מופלא הסמוך לאיש. יט. השג יד. כ. תוך כדי דיבור. כא. בעכו"ם. כב. בזמן הזה. כג. סמיכת פרשת ערכין לפרשת התוכחה. כד. ביאור הפסוקים בפרשת ערכין. כה. מסכת ערכין.

יפסיד האדם זה החלק הטוב ישאר הגוף מת, וככלי אין חפץ בו, על כן נתחייב לקיים דיבורו במה שהוא משתמש בו בדברי שמים מכל מקום, כגון בהקדשות ובכל דברי הצדקות.⁹

ב. סגולת המצוה. אמרו חז"ל¹⁰: אמר הקב"ה לישראל בזכות הערכין אני מציל אתכם מגיהנום. אמר להם הקב"ה לישראל הן מעריכין לפני את נפשותיכם אני מציל אתכם מעריכת גיהנום שנאמר¹¹ כי ערוך מאתמול תפתה ואערוך לפניכם שלחן, הוא שאמר דוד¹² תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה¹³.

והאבן עזרא¹⁴ כתב: בערך נפשות, הטעם שידור נדר לאמר, אם השם יעשה לי כך, אפדה נפשי כדי ערכי, או ערך בני, או ערך בהמה¹⁵.

ובמורה נבוכים¹⁶ כ': המצות אשר ספרנום בהלכות ערכין וחרמין כולם הולכים על דרך הצדקות, מהן מה שהוא לכהנים, ומהן מה שהוא לבדק הבית, ובכולן ג"כ יגיע לאדם מדת הנדיבות, ושיבוז האדם לממון לכבוד השם ולא יקפוץ יד, כי

במדרש¹ איתא "אמר הקב"ה אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף מעות, שהן חמש סלעים, לפיכך יהיה כל אחד מפריש ערך בנו חמש סלעים במנה צוריי"². עוד אי' במדרש³: "כי פועל אדם ישלם לו⁴ זה משה, דכתיב⁵ ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא את אחיו וירא בסבלותם, מה ראה, ראה משוי איש על אשה, ומשוי גדול על קטן, ומשוי בחור על זקן, ושב וישב להם⁶ סבלותם בין איש לאשה בין גדול לקטן בין בחור לזקן, א"ל הקב"ה אתה ישבת לבני סבלותם, חייך שאתה עתיד ליישב ולפרש לבני נדריהם בן איש לאשה בין גדול לקטן בין בחור לזקן, הה"ד וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל איש כי יפליא נדר בערך נפשות לה'.

א. טעם החיוב. בספר החינוך⁷ כ': משרשי המצוה [ערכין] לפי שהאדם לא ישתתף בעליונים זולתי בדיבור, והוא כל החלק הנכבד שבו, וזה יקרא באדם נפש חיה, כדמתרגם אונקלוס⁸ "והות באדם לרוח ממלא", כי שאר חלקי הגוף מתים הם, ואם

פרי בטני חטאת נפשי (מיכה ו, ז) אמר להם הקב"ה, עכו"ם, בניכם אתם מבקשים להקריב לפני איני מבקש לא בניכם ולא קרבנותיכם, אלא לבני נתתי פרשת קרבנות ופרשת ערכין שקרבנותיהם חביבים לפני, וכן הוא אומר (תהלים לו, טז) טוב מעט לצדיק וגו', תדע לך תחילתו של ספר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב מכם קרבן לה' (ויקרא א, ב), מכם ולא מהעכו"ם, וסופו של ספר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש כי יפליא, וכן הוא אומר מגיד דבריו ליעקב וגו' (תהלים קמו, יט). וע"ע בתנחומא (בחווקתי ה') דאי' שם דיפתח מפני שלא הי' בן תורה אבד את בתו וכו' ורוח הקודש צווחה, נפשות הייתי רוצה שתקריב לפני אשר לא צייתתי ולא דיברתי וכו', רבי יוחנן אמר דמים הי' חייב כענין שכתוב בערכין וכו' [שאם הי' נותן ערכה הי' כאילו הקריב את נפשה].¹⁴ ויקרא כג, ב. ¹⁵ כוונתו לדמי בהמה, דהא בהמה אינה בדין ערכין. ¹⁶ ח"ג (פרק ל"ט).

1 בראשית רבה פ"ד י"ח. 2 ועי' בבעל הטורים עה"כ (בראשית לו, ח) וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף, שכ' "שכן ערך מבן ה' עד בן כ', כ' סלעים". ולכא' סותר את דברי הב"ר דלא מכרוהו אלא בה' סלעים. ועי' בקרן דוד (פתיחתא דאגדתא ופתיחתא דהלכתא). 3 ויקרא רבה פל"ז, ב. 4 איוב לד, יא. 5 שמות ב, יא. 6 היה מיישב ומסדר המשאות, מת"כ. 7 מ' ש"נ. 8 בראשית ב, ז. 9 ועי' עוד שם שכ': וביתר כל עניני העולם, אע"פ שלא נתייחדו בהן עשה ולא, ציוו חכמים והזהירו כמה אזהרות שלא ישנה האדם בדיבורו, גם תקנו לקלל המשנה בדבורו כל זמן שנעשה בענין מעשה, וזהו ענין מה שפרע וכו', עי' שם באריכות. 10 תנחומא בחוקתי ו. 11 ישעיה ל, לג. 12 תהלים כג, ה. 13 ועי' שם בתחילת ד' המדרש: ד"א איש כי יפליא נדר, אף העכו"ם אומרים במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום הירצה ה' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתן בכורי פשעי

ג. מעלת המצוה. אמרו חז"ל²⁷: "אמר להם הקב"ה לישראל, אם אתם מביאים לפני ערכים שלכם מעלה אני עליכם כאילו נפשותיכם הקרבתם לפני, לכך נאמר איש כי יפליא נדר" וכו'.

ובספר הבתים²⁸ כ': ענין הערכין הערה להדבק בשם יתעלה, כאשר יעריך עצמו אליו. והרלב"ג²⁹ כתב, דאיכא תועלת לנפש הנערך במה שמעריכים אותו. והאלשיך³⁰ כתב: כי ענין הערכין הוא לפרוש עצמו מדברים גופניים ולהתקדש לשמו יתברך, כי ע"כ אמר ערכי עלי למען תחול קדושה על עצמו, מעין כל דבר שהוקדש ונפדה, שלא יבצר מלחול בו קדושה מהכין זה לו הכנה להנהיג עצמו בקדושה, כאומר בלבבו איני אשר הייתי עד כה, כי עתה הוקדשתי לשמים, ונתתי ערכי לה', וההיקש בזה באומר ערך בני או אחי וכיוצא בו, שהוא להכינו לקדשו לכהנו לו יתברך. ובהעמק דבר³¹ כתב: דתכלית הערכת הנפש הוא כדי להצליח את הנערך בזכות זה.

עוד אי' במדרש³²: כי מי בשחק יערוך לד', בשעה שביקש הקב"ה לבראות את העולם, וביקש לבראות את האדם, היו מלאכי השרת אומרים מה אנוש כי תזכרנו וכו', אל' הקב"ה וכו', או יש ביניכם ערך נפשות כמה שנאמר איש כי יפליא נדר בערך נפשות לד', הוי כי מי בשחק³³.

ד. מטרת המצוה. יש שכ' דבה' ערכין³⁴ כ' הרמב"ם: לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים כל נכסיו, והעושה כן עובר על דעת הכתוב שהרי הוא אומר³⁵ "מכל אשר לו" ולא כל אשר לו, ואין זו חסידות אלא שטות שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליו, ובזה וכיוצא בו אמרו חכמים "חסיד שוטה מכלל מבלי עולם", אלא כל המפזר ממונו במצות אל יפזר יותר מחומש, ויהיה כמו שצונו נביאים מכלכל דבריו במשפט בין בדברי תורה בין בדברי עולם, אפילו בקרבנות שאדם חייב בהן הרי חסה תורה על הממון ואמרה שיביא כפי מסת ידו, קל וחומר לדברים שלא נתחייב בהן אלא מחמת נדרו שלא ינדור אלא כראוי לו שנאמר³⁶ איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך,

רוב ההפסד הבא בין בני אדם, הוא מפני החריצות על הממון והרבות ממנו ורוב התאוה להוסיף נכסים וכבוד. וכ"כ בה' ערכין¹⁷: ההקדשות וחרמין והערכין מצוה וראוי לו לאדם להנהיג עצמו בדברים אלו כדי לכופף יצרו ולא יהיה כילי ויקיים מה שצונו נביאים¹⁸ ככד את ה' מהונך¹⁹.

יש שכ' דהא דסמכה התורה פרשת ערכין לפרשת התוכחה, הוא משום שמצות ערכין מגין מפני הפרעניות, דע"י שמשלם דמיו [בין לפי השנים כשאומר ערכי עלי, ובין לפי השינוי כשאומר דמי עלי], זה הוי כתריס בפני הפרעניות, וזהו סגולה נכבדה בזה שמוסר גופו לשמים, ומשלם דמי פדיון נפשו²⁰.

ויש²¹ שכתב דזכות פרשת ערכין הועילה לישראל להינצל מגזירת המן, וז"ל: ולכן אמר המן "ועשרת אלפים כבר כסף" לפי שהיה רוצה למנות בגדול שבערכין דהיינו מבין כ' עד בן ס' שהוא חמשים שקלים, וככר עולה ס' מנים, ומנה של קודש כפול היה דהיינו נ' סלעים, א"כ בככר אחד יש ערך לס' בני אדם ולאסף ככרים לס' אלף בני אדם, נמצא דבעשרת אלפים ככר יש ערך לעשר פעמים ס' אלף בני אדם, דהיינו ס' ריבוא²². וקצת משמע הכי "בן עשרים שנה" [והיה], ס"ת למפרע "המן" ור"ת "עשו". וה"נ תמצא בשקלים: כל העובר על הפקודים "מבן עשרים שנה ומעלה", ס"ת למפרע "המן" ור"ת "עשו", רמז להמן שיצא מעשו, והקדים הכתוב שקלינו לשקליו²³.

יש שכ' דר"ת של "בערך נפשת לה" הוא לב"ן שצריך ליתן מלפן השלם, ועי"ז העון מתכפר, ומאדו"ם נעשה לב"ן. וסופי תיבות כה"ת שבזה זוכה לראות נקמה באויביו. וזה השם ממונה על נקמה, כי בו הרג משה את המצרי, בסוד למה תכ"ה²⁴.

עוד כ' דלכן כתיב והי"ה ערכך הזכר, צרופה הוי"ה שעל ידי נתינת ערכין מתייחדין אותיות הוי"ה כמו בנתינת צדקה²⁵. עוד יש לרמוז והי"ה לשון שמחה דנחשב לו לכפרה וניצל מדינה של גהנום²⁶.

דיש לבאר בזה סמיכת פרשת ערכין לפרשת התוכחה, דאחר שנתבשרנו בתוכחת "ונגפתם לפני איביכם, ורדו בכם שנאיכם" (ויקרא כו, יז) ועוד כהנה, נתנה לנו הקב"ה מצוה זו, שעל ידה נוכל לנקום בהם, ועי' מי השילוח]. 25 שם. 26 שם. 27 תנחומא בחוקותי ו. 28 מצוה קי. 29 בפרשת ערכין. 30 ויקרא כז, א-ב. 31 שם. 32 תנחומא (בחוקותי ו). 33 ועי' בספר ייטב לב (פ' בחקות) מש"כ לבאר ד' המדרש. 34 פ"ח הי"ג. 35 ויקרא כז, כח. 36 דברים טז, יז.

17 פ"ח הי"ב. 18 משלי ג, ט. 19 ועי' שם שהוסיף: אעפ"כ אם לא הקדיש ולא העריך ולא חרם מעולם אין בכך כלום, הרי התורה העידה ואמרה וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. 20 נזר הקודש (הקדמה) 21 פירושי ר' חיים פלטיאל (ויקרא כז, ג). 22 ואע"ג דקצת תימא דמנה יהיה כפול וככר לא היה כפול. 23 וע"ע ברוקח (בחוקותי). 24 פרח שושנה (בחוקותי) [א.ה. י"ל רמז לזה, דכתיב: תערוך לפני שלחן נגד צוררי (עי' לעיל ד' התנחומא שתערוך קאי אערכין). ואחי המופלג בהפלגת חכמים הרב משה ג"י הוסיף,

ויש שכ' בביאור ד' הרמב"ם דר"ל דהגם דעתה הוא בכלל נדרים, אבל גם בלי דין נדרים שבו הי' חייב לשלם, כמו בחיוב תשלומי נזקין שהוא מלוה הכתובה בתורה, אלא דעתה נתחדש שהוא גם איסור נדר.⁴³

עוד כתב הרמב"ם⁴⁴: "הערכים הם נדר מכלל נדרי הקדש, שנאמר איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה', לפיכך חייבין עליהן משום לא יחל דברו ולא תאחר לשלמו ומשום ככל היוצא מפיו יעשה". ומקור דבריו הוא מהמדרש⁴⁵: "אמר רשב"י כשם שנדרים בל יחל ובל תאחר כן בערכין בל יחל ובל תאחר, לפיכך משה מזהיר את ישראל ואמר איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה'⁴⁶.

כ' הרמב"ם⁴⁷ דטעמא דסידר רבינו הקדוש מסכת ערכין בסדר קדשים, משום דכשהשלים לדבר בעניני הקדושות סידר דמי הערכים שניתנים לבדק הבית שהם קודש. והנה הרמב"ם ביד החזקה סידר הלכות ערכין וחרמים בסדר הפלאה, לפי שהערכים בכלל נדרים הם, כמ"ש⁴⁸ "הערכים הם נדר מכלל נדרי הקדש" ואע"ג דבכלל נדרי הקדש⁴⁹ הן, לא סידר הלכות אלו בהלכות מעשה הקרבנות משום דבה' מעשה"ק סידר דיני נדרי הקדשת הקרבנות⁵⁰, ובה' ערכין סידר דיני הקדש לבדק הבית⁵¹. ויש שכ' דכיון שהם דומים לנדרי איסור, לא קבע אותם בהלכות מעשה הקרבנות⁵². אך צ"ב במה דומים נדרי ערכין לנדרי איסור, הא נדרי ערכין הוא נדרי הקדש כמש"כ הרמב"ם, ועוד הא בנדרי איסור אוסר על עצמו דברים המותרים ובערכין אינו אוסר על עצמו שום דבר⁵³. וי"ל לפי מה שכתבו האחרונים⁵⁴ דגדר חיוב ערכין, הוא שמתפס קדושה בהנערך, והתורה חייבו

עכ"ל. ואילו גבי צדקה כ' בפיה"מ על דברי המשנה³⁷: אלו דברים שאין להם שיעור וכו' גמילת חסדים. "ולא יתחייב לתת יותר מחמשית ממונו לבד, אם עשה כן במדת חסידות". וי"ל דההבדל הוא, דגדר מצות ערכין הוא התועלת של הנותן, ולא הצורך של המקבל, כמש"כ הרמב"ם³⁸: ההקדשות וחרמין והערכין מצות וראוי לו לאדם להנהיג עצמו בדברים אלו כדי לכופף יצרו ולא יהיה כילי ויקיים מה שצוו נביאים כבד את ה' מהונך. ולמען תועלת של הנותן אין לפזר יותר מחומש אפילו מצד חסידות. ואילו הגדר של צדקה וגמילת חסדים הוא צורך העני למלאות די מחסורו, כמו שכ' הרמב"ם³⁹: מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי "לעני". וגבי מצוה זו אפשר לתת יותר מחומש מצד חסידות⁴⁰.

ה. גדרי החיוב. כ' הרמב"ם⁴¹: "מצות עשה לדון בדיני ערכים כאשר מפורש בתורה, ואחד האומר ערכי עלי או האומר ערך זה עלי או ערך פלוני עלי נתן הערך לפי שני הנערך, והוא דבר הקצוב שבתורה לא פחות ולא יתר". ויש להבין על מי חל מצות עשה זו. ולכאורה ברור שהעשה הוא על הנודר לקיים ולהביא ערכו לבדק הבית, וי"ל"ע למה בנדרי ונזירות וקרבנות ובדק הבית לא כתב מצות עשה זו. וי"ל דבערכין יש פרט אחד שאינו בכל הנדרים [הן של נדרי חול והן של נדרי קודש], והוא שאם מך הוא מלשלם ערכו, פטור מלשלם בשלימות, ואז חל על הכהן חיוב להעריכו ולחקור כמה יכול ליתן וכו', וי"ל דע"ז כ' הרמב"ם מ"ע לדון וכו', דחל מ"ע זו על הכהן, משא"כ בשאר נדרים ונזירות⁴².

ונזירות, דכאן ע"י מ"ע זו של הערכת הכהן מתחדש חיוב תשלומי הערך. 43 אור אברהם (בחקותי), ועי' להלן (ד"ה יש שנסתפקו) אם הוי התחייבות מחודשת. 44 שם ה"א. 45 ויקרא רבה לו (ד"ה א' איש כי). 46 הפלאה שבערכין, ועי' מל"מ שם, ועי' בתוספת רעק"א שמעתיק לשון הרמב"ם ולא הביא מקור נאמן מאין הוציאו הרמב"ם. אבל בשמועת חיים פ"א (סי' א' אות י"א), כ' דלדעת השלטי הגבורים (לפי המנ"ח מ' שס"ח סק"ד), אינו עובר בבל יחל. עוד כתב הרמב"ם (שם הי"ז) "וצריך המעריך שיהא פיו ולבו שוים כשאר הנדרים, ונשאלים על הערכים ועל הדמים כדרך שנשאלים על שאר נדרים והקדשות". ועי' בשמועת חיים פ"א (סי' א' אות י"ב) דלפי"ד רעק"א בגליון הש"ס נזיר (ט, א), אפ"ל דאין נשאלים בערכין. 47 בהקדמתו לסדר זרעים. 48 בפ"א מהל' ערכין ה"א. 49 כסף משנה (פ"א מערכין ה"א). 50 כמ"ש הרמב"ם פ"א מנדרים ה"ג דדיני נדרי הקדש ומשפטיהם כולם יתבארו בהלכות מעשה הקרבנות. 51 מקדש יחזקאל. 52 רדב"ז ריש הלכות ערכין. 53 מקדש יחזקאל. 54 גבורות שמונים אות מ"ט. וראה

37 פאה (פ"א מ"א). 38 שם הי"ב. 39 פ"ז ממתנות עניים (ה"א). 40 עבודה ברורה (כה, א) ד"ה אל יבזבו. 41 פ"א ה"ב. 42 ערוך השלחן (הל' ערכין וחרמין סימן ל"ג סעיף ז), [ועי' שם (סעיף ט) שנסתפק על איזה כהן חל החיוב לדון ולשום, אם רק על הכהן של אותו בית אב, או על כל כהן שילך אצלו, וראה מש"כ להוכיח מריש פ"ק דסנהדרין (ב, א), ועוד כתב דפשוטת הקרא איירי בכל כהן, וכ' ולא ראיתי מי שיעורר בזה]. ובמאור הקודש העיר דמלשון הרמב"ם משמע שרצה לחדש מצוה "מיוחדת" לדון בדיני ערכין, ולא משמע שמדובר במצות השג יד, שמפורש בהדיא בקרא. ועי' כ' לבאר עפ"י החזו"א (סי' כ"ט אות ד') שכ' דאינו חייב בתשלומי הערכין עד שיעריכנו הכהן, ואז חלה עליו מצות נתינה, ואותן שנתמעטו מדין המעריכין אין על הכהן להעריכו, ואם העריכו אינו כלום, עי' שם. ומבואר מזה דס"ל שתשלומי הערכין מתחייבים בשעת הערכה, ובלי הערכה עדיין לא חייב בתשלומי הערכין, ונמצא שהכהן בשעת הערכה משלים חיובו, וי"ל שזה אכן מה שרצה הרמב"ם להשמיענו במה שכ' מ"ע לדון וכו', שבערכין שונה מבשאר נדרים

שלא הוציא חיוב סך בפיו". הרי שזהו חיוב מחודש שהחילה עליו תורה ולא שזה הוא נדרו. וכן נראה מלשון הראב"ד⁶⁵ שכ' בטעמא דערכין נידון בהשג יד "לפי שהערכים הם כעין קנס, כשלשים של עבר, חסה התורה עליו שידון בהשג יד". הרי שנקט שזהו חיוב מחודש שחדשתו תורה בפרשת זו⁶⁶. וכן משמע מתשובת הרדב"ז⁶⁷ שכתב, וז"ל "מלת ערכך חוזר אל הכהן, כי היו מביאים את הנערך לפני הכהן וכו', והכהן אומר זה מכן עשרים הוא ועד בן ששים וכו', והכתוב מצוה לכהן שיעריך ע"פ הכתוב וכו' שהכל הי' ע"פ הכהן", עכ"ל. הרי דס"ל ששומת ערכין נקבעת ע"פ הכהן, והשומות שקבעה תורה הם רק דינים לכהן איך לשום⁶⁸, ולפי"ז ודאי שדין ערכין הוא דין מחודש⁶⁹. וכן משמע מדברי השלטי גיבורים⁷⁰ שכ' "דהאומר ערכי עלי הוי כמקדיש כלי ידוע, דהיינו גופו ועצמו, ופודהו אח"כ מהקדש". הרי דס"ל שאין ענין הערכין נדר בלבד, אלא חידוש דין שחידשה תורה בפרשת ערכין⁷¹. עוד יש להוכיח מהא דילפינן בנוזיר⁷² מקרא מיוחד דמופלא הסמוך לאיש יכול להעריך, ולכאורה מ"ש משאר הנדרים שמופלא הסמוך לאיש יכול לידור, ולמה בעינן בערכין קרא מיוחד, ומוכח מזה דפרשת ערכין הוא פרשה מחודשת שאינה שייכת לפרשת נדרים⁷³. אמנם דיך להעיר ממ"ש הרמב"ם⁷⁴ "דהערכין הרי הם בכלל נדרי הקדש שנאמר איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה", לפיכך חייבין עליהם משום לא יחל דברו ולא תאחר לשלמו ומשום ככל היוצא מפיו יעשה", ומשמע דס"ל דערכין ככל הנדרים הם⁷⁵.

לפדות קדושה זו, וע"כ דומה דין ערכין לנדרי איסור ונוזירות שמתפס וממשיך קדושה על החפץ⁵⁵. ויש שהסתפק לפמ"ש הרמב"ם דהערכין הוא נדר מכלל נדרי הקדש, אם נדרי ערכין חלין במחשבה כמו נדרי הקדש או לא⁵⁶. ויש לדייק מלשונו של הרמב"ם שכ' דבנדרים ונדבות אינו צריך להוציא בשפתיו כלום, רק סגי אם גמר בלבו "וכן כל כיוצא בזה מנדרי קדשים ונדבותו". דכלל בזה כל נדרי הקדש, וערכין בכללם. וכן משמע מהא דנתמעט חרש מפרשת ערכין משום שלא בר דעת הוא, ומשמע שלולי זה הי' ערכו ערך, אף שאינו יכול לדבר⁵⁸.

כ' הרמב"ם⁵⁹: "מצות" עשה לדון בדיני ערכין כאשר מפורש בתורה. וכ"כ החזו"א⁶⁰ "מצות" הערכין. וצ"ע דהיכן מצינו מצוה מיוחדת מלבד המצוה של "ככל היוצא מפיו יעשה", דזה מצוה כללי, לא על תשלומי ערכין דוקא. ואפשר דבעצם קיצבת ערכין שבתורה, נכלל ג"כ שמצוה לדון לפיהם⁶¹.

יש שנסתפק בגדר חיוב ערכין, האם זהו התחייבות מחודשת שנתחדשה בתורה בפרשת ערכין, או דכיון דאמרה תורה דשומת האדם זה היא כך וכך, ושומת אדם זה היא כך וכך, א"כ כשאומר ערכו של פלוני עלי, הוי כמו שנדר ליתן כך וכך לבדק הבית [וכדקיי"ל⁶² סתם ערכין לכדה"ב]⁶³. ויש להוכיח ממ"ש הרשב"א⁶⁴ וז"ל: "שהמערין אינו מחייב עצמו בסך ידוע אלא שאומר ערך פלוני עלי, ובדיבור זה חייבתו מצות מלך לתת לפי שניו, אע"פ

בלב ארי' שכ' ג"כ דהוי כמו שמקדיש עצמו ומחללו (ועי' שם במשמר הלוי). 70 ע"ז (יג, א). 71 ברכת כהן, ועי' בקונטרס גבורות שמונים (אות מ"ט) שכ' דס"ל להשיג דכשאומר ערכי עלי מתפס קדושה בגופו, אלא שאח"כ פודהו, עי' שם. ועי' בברכת כהן דמדייק כן מהרמב"ם, ועי' להלן בדברינו. 72 סב, ב. 73 צפנת פענח (פ"א ה"א), ברכת כהן, ועי' שם שכ' דכיון דזה חלות מיוחדת של ערכין ואינו נכלל בפרשת נדרים, לכן כ' הרמב"ם דמופלא סמוך לאיש נודר ומעריך דוקא בשהגיע לעונת נדרים, והיינו בן י"ג שלא הביא ב' שערות (כמבואר בדבריו פ"א מנדרים ה"ד ובכ"מ), ולא סגי בגיל י"ב כמו דסגי בכה"ת, כיון דכאן הוא חלות מיוחדת. 74 ריש הלכות ערכין. 75 חזו"א (ריש סימן כ"ט), ברכת כהן, ומקור דבריו שזובר בבל תאחר הוא מגמ' דר"ה (ה, ב) ומהתו"כ בחוקותי (פ"ח הג"ד). אמנם מ"ש שזובר בבל יחל, ובכלל היוצא מפיו יעשה, לא נתפרש מקורו, ולעיל כתבנו שמקורו במדרש רבה (ויקרא פל"ז) שאמרו בשם רשב"י כשם שנדרים בבל יחל ובל תאחר כך ערכין בבל יחל ובבבל תאחר, עי' שם. ולכאן זה גם מקורו במ"ש בתחילת דבריו שהערכין הרי הם בכלל נדרי הקדש, ולכאן משמע מזה דס"ל דאין פרשת ערכין דין מחודש, רק דכלל נדרים הם.

בסמוך אריכות בזה. 55 מקדש יחזקאל, וכן מורה לשון ר"ג שכתב שיכול אדם לומר עליו ערך פלוני עלי "ונתפס הערך" וחייב המעריך לתת ערכו. ועיין בענין זה במשמר הלוי (חולין ס"ו נז) דערכין אינו סתם התחייבות כבוד הבית, רק דמתפס קדושה בהנערך, וע"ע בתוס' הרא"ש חולין (קלט, א) ובלב ארי' (שם). אמנם בחידושי המאירי (ריש נדרים) כ' אבל ערכין חוב בעלמא שמשעבר עצמו. 56 מקדש יחזקאל, עי' שבועות (כו, ב) דנדרי הקדש חלין בלב, וכ"כ הרמב"ם (פי"ד מהל' מעה"ק הי"ב), ועי' לקמן אות ו'. 57 פי"ד מהל' מעה"ק (הי"ד). 58 מקדש יחזקאל. 59 פ"א ה"ב. 60 ריש סימן כ"ט. 61 ברכת כהן, וכמו שמצינו שמצוה לדון בדיני נזקין. 62 כד, א. 63 ברכת כהן, ועי' להלן (ד, ב) בגמ' מ"ט כמפרש דמי. 64 קידושין יג, ב. 65 פ"ג מהל' ערכין (ה"ט). 66 ברכת כהן, ומש"כ שהוא קנס, נראה דאין כוונתו שהוא קנס ממש אלא דהתם חזינן שקבעה התורה שומא לאדם, בין ששוה פחות ובין ששוה יותר, וה"ה הכא. 67 ב' אלפים קפ"ו. 68 וכ"כ החזו"א ס"י כ"ט ס"ק צ'. 69 ברכת כהן, ועי' בחולין (קלט, א) מה שהקשו התוס' (ד"ה לפי) ומה שתי' שם בתוס' הרא"ש, וז"ל: אי אמר ערכי עלי הי' ראוי לדמותו להקדש שנתחלל, כי הדמים באים מכח ערך הקצוב על גופו, ועי' שם

אלא כחוב בעלמא ודינו כבינונית⁸⁵. גם "ערך סתם" הוא רק התחייבות ממון, ולא פדיון קדושת הנערך⁸⁶. עוד כ' דאם עובר בערכין משום "בל יחל" תלוי אי הוי סתם התחייבות או פדיון קדושת הגוף⁸⁷. וכן אי יש דין שאלה בערכין תלוי בזה⁸⁸. וכן הטעם למה לא תקנו כינויים בערכין תלוי בזה⁸⁹. וכן האומר "ערכי עלי" ומתנה על מנת שלא יגבו מחפץ פלוני, אם מהני תנאו, תלוי בגדר דין ערכין אם הוא התחייבות ממון או פדיון קדושת הגוף⁹⁰.

יש להביא רא' שהוא פדיון מהא דאמרה הגמ'⁹¹ : מנין ליוצא ליהרג וכו' אלא כל חרם לא "פדה". הרי דהתורה קראתו לתשלומי ערכין בלשון "פדיה"⁹². עוד רא' לשיטה הנ"ל מהא דכ' רבינו גרשום בהא דאמרה הגמ' בבכורות⁹³: כל ערכין שאתה מעריך וכו'. וז"ל: כל ערכין כלומר כל פדיון שאתה פודה⁹⁴.

ו. דיני החיוב. מדברי הרמב"ם⁹⁵ משמע דחל חיוב ערכין במחשבה לחוד⁹⁶. אך יש סוברים דלא חל במחשבה⁹⁷. אבל אף להסוברים דלא מהני מחשבה בסתם ערכין, אבל אם אמר "ערכי עלי למזבח" מהני מחשבה דהו"ל קדשי מזבח⁹⁸.

אמנם י"ל עפ"י מ"ש אחד מן האחרונים⁷⁶ דאף דערכין הוא חיוב מחודש, מ"מ איכא בהו משום בל יחל כיון שמתחייב בה עפ"י דיבורו, וי"ל דזהו כוונת הרמב"ם במה שכ' דהערכין הרי הם בכלל נדרי הקדש⁷⁷.

יש שנסתפק בגדר חיוב ערכין, אם הוא סתם התחייבות של סכום כסף הקצוב בתורה, או שהוא פדיון של התפסת הנערך להקדש⁷⁸. יש שכ' שהוא סתם התחייבות⁷⁹. ויש סוברים שחיוב ערכין הוא שמחויב המעריך לפדות את הנערך, לפי שע"י שהעריך אותו נתפס גופו של הערך להקדש⁸⁰. והא דיכול להעריך את חברו בלי ידיעתו, הוא משום שאין חברו מפסיד כלום⁸¹. אבל אף אי נימא שחיוב ערכין בתורת פדיון הוא, אינו יכול לפחות מסכום הקצוב בתורה מדין הקדש שוה מנה שחילל על שו"פ דמחולל⁸². ויש שכתב דאף אי גדרו הוא פדיון קדושת הגוף, עכ"ז נפדה בקרקע⁸³.

יש שכתב דלהסוברים שחיוב ערכין הוא פדיון קדושת הגוף, א"כ אינו דומה לבע"ח דדינו כבינונית, רק דינו בזיבורית⁸⁴. אמנם עני המשלם על פי אשר תשיג ידו לכו"ע אין גדר תשלומיו כפדיון הנערך

(שם אות י"א). 88 שם (אות י"ב). 89 שם (אות ט"ו). 90 שם (אות ט"ז), ועי' שם מחלוקת בבלי וירושלמי (ב"ק פ"ט ה"ה) בזה, ואינו מוכרח. 91 ו, ב. 92 שם (סימן א' אות ג'). 93 י, ב. 94 שם, ועי' שם שמביא רא' נוספת מהא דתנן בריש שקלים בא' באדר עושין כל צרכי הרבים, ובירושלמי מפרש "ופודין" ערכין וחרמים, ועי' בירושלמי דמפרש הא דתנן (מו"ק פ"א ה"ב) בחול המועד עושין כל צרכי רבים, ד"פודין" השבוין וערכים וכו'. וברש"י כריתות (יג, ב ד"ה הדמין והערכין), כ' שאסורים שתויי יין לשום אותן לבעלים "לפדותן", הרי דקרו לתשלומי ערכין בלשון פדי, אך דחה דאפשר דמיידי בהתפיס מטלטלין לערכין, וע"ז שפיר שייך לשון פדיון, עפ"י המתני' בסנהדרין (ב, א) ושם (טו, א). ועי' באות ד' שמביא רא' נוספת מהגמ' לקמן (יד, ב) דתניא: במכסת הערך וכו' מה ערכין אין מוסיף חומש וכו', ואי נימא דערכין הוא רק התחייבות בלי התפסה בהנערך היאך שייך להוסיף חומש, הלא נתחייב בסכום קצוב, אבל אם הוא פדיון א"ש דהיה שייך לומר דהוסיף הקרא חומש לפדיונו כמו שמוסיף בכל פדיון הקדש כשבעליו פודה. 95 פ"ד ממעשה הקרבנות (ה"ב). 96 שמועת חיים פ"א (סי' א' אות ו'). 97 קצוה"ח (סי' י"ב סק"א), דלא מהני מחשבה רק בקדשי מזבח, וערכין קדשי בדק הבית ניהו, ועי' רש"י עה"פ (ויקרא כו, ב) איש כי יפליא נדר בערך וגו' שפי' יפריש בפיו. ועי' שמועת חיים פ"א (סי' א' אות ו') דמביא רא' מרש"י (שבועות כו, ב ד"ה תרומה) שכתב דבתרומת המשכן כתיב כל נדיב לב הביאו, ולכן מהני מחשבה. הרי דגם בבדק הבית מהני מחשבה, ועי' בהגהות פיתוחי חותם על הקצוה"ח שם, וטבעת החשן שם. 98 שמועת חיים פ"א (סי' א' אות ו'), ועיין בגמ' (ה, א) בעי רבא ערכי עלי

76 חזו"א (ריש סי' כ"ט). 77 ברכת כהן. 78 חזו"א ערכין סי' כ"ט, וב"ק (קב, ב), שמועת חיים פ"א (סימן א' וסי' ט"ז), ובפ"ב (סי' ב'). ובחיי הרי"ם (בחקותי) כ' דטעמא דיכול לפדות נפשו ע"י כסף, משום דהאדם מקושר לרכושו, לכן כשנותן את כספו לה' הרי זה כאילו מסר לה' עצם מעצמו. 79 ר"ן שבת קנ, א [סד, א מדפי הרי"ף] (ד"ה פוסקין צדקה), מנחת חינוך מצוה ש"ג (סי' י"א), [עי' בזה בשמועת חיים פ"א (סי' א' אות ט"ו) ופ"ב (סי' ב' אות א')], אבני מילואים (סימן א' סק"ב), [עי' בזה בשמועת חיים דף ה, ב במשנה]. 80 רבינו חננאל מובא בר"ן מס' שבת (שם), [הגהות מא"י אות ג' על הרי"ן (שם)], שלטי הגבורים ע"ז (יג, א [ד, א מדפי הרי"ף] אות א ד"ה גבי אין מקדישין), לב אריה חולין (קלט, א בתוד"ה לפי שמצינו), וביאר עפ"ז דברי הגמ' שם, גבורות שמונים (אות מ"ט), רמב"ם (פט"ו ממעשה הקרבנות ה"א) [עי' בזה בשמועת חיים פ"א (סי' א' אות ט')], מנחת חינוך מצוה ש"ג (סי' י"א), גור ארי' יהודה (שו"ת סי' ו' אות ג'), ועי' בדברינו לקמן (ו, ב בתוד"ה כ'). 81 גבורות שמונים (אות מ"ט). 82 שמועת חיים פ"א (סי' א' אות ז' ד"ה ונראה), ועי' רמב"ם (פ"א ה"ב) ובקריית מלך שם, ועי' מה שצויין לקמן יג, ב יש בערכין וכו' את הנאה שבישראל, ועי' שמועת חיים שם אות ח' בדברי המנ"ח מצוה ש"ג. 83 שמועת חיים (סי' א' אות י"ד). ועי' לקמן אות ז' לענין קרקע. 84 שם פ"א (סי' א' אות י'), ועי' ב"ק (ו, ב). 85 שם פ"ב (סי' ב' סק"ב), ועי' שם פ"א (סי' א' סק"י) שחקר אם משלם בערכין מעידית, וכ' דתליא אם זה סתם התחייבות, או דזה פדיון קדושת הגוף. ועי' לקמן אות ז'. 86 שם פ"א (אות י"ז), עיין מה שצויין בזה בדף ד, ב בגמ' אמר ר"נ וכו' נידון בהישג יד. 87 שם פ"א

שזה קצבה שהתורה חייבתו בתשלומי הנערך, ולא תלוי כלל בכמה הוא שוה¹⁰⁵.

יש שנסתפק אם לולי פרשת ערכין הי' האומר ערכי עלי חייב כפי שויו, וע"י פרשת ערכין נתחדש שחייב כפי שנותיו, וא"כ בכל הדברים שלא נאמר עליהן תורת ערכין מחוייב ליתן כפי שויו, או דהי' פטור מכלום, דלא דמי כלל להאומר דמי עלי, וא"כ באלו הדברים שלא חידשה התורה דין ערכין, פטור מכלום¹⁰⁶.

יש שנסתפק אם ערכין נגבים מעידית, בינונית או זיבורית¹⁰⁷.

התוס' בקידושין כתבו דילפינן מעבד עברי דמהני בערכין שוה כסף כסף¹⁰⁸.

יש שכ' דאף בשלא היה דעתו כשהעריך שימשכנו אותו, ממשכנין אותו¹⁰⁹.

ח. טעם שמשלם לפי שנות הנערך. כ' האברונבאל¹¹⁰ וז"ל: לא רצתה התורה שיעריך הכהן את נפשות בני אדם כאלו הם סוס או חמור, כי אולי אחד נודר בן חכם אשר לו, ואם יעריכנו הכהן, כל אשר לאיש יתן בעד נפשו. גם שלא היה ראוי שיעריכו בני ישראל בערך העבדים למה שוה כל אחד מהם לעבוד ולמשא, כי יהיה זה גנאי וחרפה

יש שנסתפקו אם יש להוסיף בתשלומי ערכין⁹⁹. וכן אם הפחית שוה פרוטה אם חשיב בהשלם חיובו¹⁰⁰.

יש שנסתפק אם יכול לחזור בתוך כדי דיבור שהעריך¹⁰¹. ואם איכא דין ידות בערכין כמו בהקדש¹⁰².

יש שכתב דאם העריך חבירו שנגמר למיתה, או העריך עצמו אחר שנגמר דינו למיתה, ואח"כ הוזמו העדים דאיגלאי מילתא למפרע דהגמר דין היה בטעות, דחייב המעריך¹⁰³. ויש שהקשה ע"ז, דבשלמא כשהעריך עצמו אחר שנגמר דינו למיתה, יען שיודע ששקר העידו עליו, לכך בדעתו שמתמא יבואו עדים מזימים, וקיבל על עצמו לשלם ערכו, אבל בהעריך חבירו שנגמר דינו למיתה, לא היה בדעתו שישתנה הפסק דין, דחשב שהפסק דין אמת, וממילא בשעת קבלתו לא היה חבירו שוה כלום, ולא היה בדעתו להתחייב כלל, ומדוע חייב, ובפרט למה דקיי"ל שאדם מוציא דבריו לבטלה¹⁰⁴.

ז. גדר הסכום שקצבה תורה, ואופן תשלומיו. יש לציין בהא דנתנה התורה שיעור לכל אחד לפי שניו, אם כך שומתו, וזה שויתו האמיתית מה"ת, או

לגבי מזבח. וע"י מש"נ להלן (ד, א בתוד"ה ערך כולו). 99 שמועת חיים פ"א (סי' א' אות ד' וחי'), וע"י ברמב"ם (פ"א ה"ב), [וע"י ברש"ש סנהדרין (טו, א), ובפסקי הרי"ד שם]. וע"י שמועת חיים שם אות ח' שהקשה על המנ"ח (מצוה שנה"ה סק"ב) שכתב דבשרה אחוזה אע"פ שאסור לו לפחות עכ"ז מותר להוסיף, ולגבי ערכין (במצוה ש"ג) העתיק את דברי הרמב"ם (שם) דנותן ערך הקצוב בתורה "לא פחות ולא יותר". ויל"ע דמאי שנא ערכין משדה אחוזה, וע"י שם מ"ש לחלק. וע"י שמועת חיים פ"ב (סי' ב' אות א'). 100 שמועת חיים (פ"ב שם) בשיטת המנחת חינוך. 101 ע"י להלן אות כ' (תוך כדי דיבור), וע"י רמב"ם פט"ו ממעשה הקרבנות (הלכה א') ובספר המפתח שם, ברכת ראש נזיר ט, ב (טז - א, ב), מנחת חינוך (מצוה ש"ג אות יא), שמועת חיים פ"א (סי' א' אות ט') ופ"ב (סימן ב' אות א'), פני יהושע כתובות (נו, א בא"ד ואור"י), מלבושי יו"ט (ח"א אהע"ז סי' יז ד"ה אך). 102 מקדש יחזקאל. 103 מנחת חינוך מצוה ש"ג (אות ג'). 104 שפתי צדיק בחקותי (אות כ"ה). 105 צפנת פענח (פ"א מערכין ה"ז), וע"י במאור הקודש (סי' ד') שביאר בזה מה שאמרה הגמ' (ב, א) מעריכין לאתווי מאי, לאתווי מנוול ומוכה שחין וכו', ע"י שם. וע"י בגור אריה דמשמע מדבריו שסובר דלשון "עריך" שייך רק כששמין לפי דמיו, ולא כששמין לפי שניו כיון דזה קצבה שקצבה התורה ואין זה שומתו האמיתית, ורק בשומא ממש שייך לשון "עריך". דכ' שם דכיון דכל הערכה הוא ע"י הערכת בני"א, ולפעמים מעריך אותו בכך ואינו כך אם יעריך אחר, ולכך כ' ערכין" כלומר העריך שאתה מעריך, אע"ג שלא יערכנו אדם אחר כך. ובשביל כך כל הערכה בלשון הקודש ערכין" נקרא, ואע"ג דכתיב ערכין" גם בהערכה ששיערה תורה לאדם לפי שניו, אין זה קשיא, דהואיל וכל

שומא בעולם נקראת "ערכין" לכך כאשר נוקטת בשומא, [ולא בערך לפי שוויין], התורה תנוקט בלשון של "בערכין" כי "שומא" שוה ל"ערכין". וע"י עוד שם דהא דכתיב (בפסוק יב) בערך הכהן כן יקום דפירושו בערך שלך, שהוא הכהן, כן יקום. [דלכאוי' כיון ד"בערכין" פירושו הערך שלך, מה שייך לו' "בערך הכהן" הרי הי' צריך להאמר "כערך הכהן"]. וע"י בחזו"א (סי' כ"ט ס"ק א') שכ' שענין הערך הוא "ערך כבוד הדבר ומציאותו". 106 חזו"א ריש ערכין, וע"י מקדש יחזקאל. 107 מנחת חינוך מ' ש"ג (סק"ט), וע"י שם מה שהוכיח מב"ק (ו, ב) דבבינונית, וע"י שמועת חיים פ"א (סי' א' אות י'), וביפה עינים ב"ק שם כתב בשם הירושלמי ריש הנזקין דבעידיית וע"י שם במראה הפנים הביאור, וראה שטמ"ק החדש ב"ק (שם) בשם הרמ"ה דבעידיית, וע"י שמועת חיים שם עפ"י הגמ' ב"מ (קיד, א), וע"י רשב"א קידושין (יג, ב) דבערכין לא נקט מיטב, וע"י לעיל אות ה'. 108 תוס' קידושין (ב, א ד"ה בפרוטה) ע"י שם ובמהרש"א אם יכול לשלם קרקע וטור לתשלומי ערכין, וע"י שם מ"ש לענין שטר בערכין. וע"י ברש"ש שם לענין קרקע מסנהדרין (טו, א), וע"י תוס' שבת (קכח, א ד"ה ונתן) בשם התו"כ (ויקרא כז, כה) דא"א לשלם תשלומי ערכין בקרקע, ושמועת חיים פ"א (סי' א' אות י"ד), ושם פ"ו (סי' ב' סק"ב) בדברי השטמ"ק כתובות (ק, ב ד"ה ועד כמה) דיכולין לשלם תשלומי ערכין בקרקע, וע"י שריי חיים קידושין סימן ה', וספר התרומות (שער א' חלק א' ענף ג'), ובתוס' כתובות (צ, א ד"ה ש"מ), מנ"ח (מצוה ש"ג סק"ט), רמ"ה בשטמ"ק החדש (ב"ק ו, ב). 109 ב"ק (קב, ב), תוס' שם (ד"ה אין דעתו), חזו"א שם, שמועת חיים פ"א (סימן א' אות ט"ו), וע"י שער המשפט (סי' ס' סק"ד) לגבי התחייבות ממון לחבירו. 110 ויקרא כז, א.

ובהתורה והמצוה¹¹⁴ כ': דמהא דמנוול ומוכה שחין נערכין, חזינן שאין מביטים על הגוף של הנערך אם שוה דמים אם לאו, רק על הנפש והחיות שבו, כי היתרון לאדם על השני הוא רק בהפנימיות, שהוא הרוחני.

ט. סדר הכתוב של גיל הנערכין. כ' ברבינו בחיי¹¹⁵ דיש להעיר מדוע לא התחיל קרא במספר הערך מלמטה למעלה, מבן חודש עד בן ה' ומבן ה' לבן כ' ומבן כ' לס', ואח"כ מס' ולמעלה, או מלמעלה למטה שיתחיל מס' ולמטה, מס' לכ' מכ' לה' ומה' לבן חודש, וגם לא תפס סדר שיעור המעות. וכ' דמפני שהתחיל מבן עשרים, שהרי בן חודש ובן חמש שנים קטן הוא ולא איש, ועוד שהם אינם מעריכין את עצמן, אלא הגדול אומר ערך בן חודש זה עלי, או ערך בן חמש שנים זה עלי¹¹⁶. ואחר שהתחיל מבן עשרים הוצרך לסדר אם מבן חמש ועד עשרים, שהתחיל בו, ואמר אחרי כן ואם מבן חודש ועד בן חמש שנים, שהתחיל בו, ואמר אחר כן, ואם מבן ששים שנה ומעלה.

והאלשיך כ' דהטעם הוא כי עיקר זמן האדם הוא מבן כ' עד ס', כי כבר יש בו מקרא ומשנה ומצוה וחופה, והוא בר עונשים, והוא בעיקר כחו לעסוק בתורה ומצות, דבן כ' לרדוף, על כן התחיל בו, כי הוא עיקר ונדרו גדול מכל השאר. ועוד בא ללמדנו דמי שעומדת להשתלם, חשיב יותר ממי אשר נשתלם והולך וממעט בפעולת שלמותו, כי אע"ג שיותר עושה העושה מעט בימי שלמותו, ממי שעדיין לא נשתלם אלא שהולך לקנות השלמות, עכ"ז כיון שזה הולך וקונה, והאחר הולך ומאבד, יותר נחשוב את ההולך וקונה, עם שעדיין לא קנה אפי' מקצת, ממי שקנה והולך ומאבד, וע"כ ראוי להקדימו ולהחשיבו, והוא לימוד נאה כי טוב בעיני ה' לכבוד ולהחזיק ביד אשר לו הכנה או התחלה להשיג החכמה או הכשרון, למען יחרץ לאמץ כח, למען ירוץ ולא ייגע עד ישיגנו¹¹⁷.

לאיש אשר לו נפש יקרה. וגם שימשך מזה קנאת איש מרעהו שבהיות הכהן מעריך אדם אחד הרבה לפי שכלו, ואחר משנותיו יעריך דבר מועט, יתכבד האחד יותר מדאי, וכדי להסיר כל המכשלות האלה ביארה התורה שיתן הנודר כפי שניו. והאלשיך¹¹¹ כתב: היה הדעת נוטה, כי אם יאמר איש ערכו או ערך פלוני עלי, שישמו אותו לפי ערך כיוצא בו הנמכר בשוק, והכל לפי מה שהוא אדם, הבחור כבחירתו והזקן כזקנותו והחלש כחולשתו והגבור כגבורתו, לזה אמר הכתוב וכו' כי ענין הנדר אי אפשר שיהי' לשם גאווה שהוא וותרן וכיוצא, רק על בחינת הפלאה, שהוא לפרוש עצמו מדברים גופניים ולהתקדש לשמו יתברך, כי ע"כ אמר ערכי עלי למען תחול קדושה על עצמו, מעין כל דבר שהוקדש ונפדה, שלא יבצר מלחול בו קדושה מהכין זה לו הכנה להנהיג עצמו בקדושה, כאומר בלבו איני אשר הייתי עד כה, כי עתה נוקדשתי לשמים, ונתתי ערכי לד', וההיקש בזה באומר ערך בני או אחי וכיוצא בו, שהוא להכינו לקדשו לכהנו לו יתברך, ולכן לא יתכן שיהי' ערכו לפי מה שהוא נמכר בשוק, כי זו היא מה שראוי יותר לעסקי העוה"ז, כי החזק אשר כח בו לעבוד עבודה עבודה ועבודה משא ימכר ביותר, אם לא תהיה השומא בבחינת הנפש רק בבחינת הגוף החזק הוא הרפה, אך כיון שאין הערך לפי הגופים אשר היה אפשר לשום בדמים, כ"א לפי הנפשיות, לכן א"א לכם לדעת איזו נפש חשובה יותר מזולתה, ועד היכן העודף מזו על זו מגיע, כי אין ידיעה זו בלתי לד' לבדו, כי אל דעות ד' ולו נתכנו עלילות מצעדי גבר הנסתרות והנגלות, ולפעמים עליונים למטה ותחתונים למעלה, לכן תשוה המדות וערכך שלך¹¹².

ויש שכ' כי יש ללמוד ממה שערכו של כל אדם נידון ונישום בשוה עם חבירו, ולא לפי ערכו האמיתי שצריך להרחיק עצמו מגאות ומהשתררות על חבירו¹¹³.

יצרו ומתודה עליו, כאילו כיבדו להקב"ה בשני העולמים העולם הזה והעולם הבא דכתיב זובח תודה יכבדנו. ולכן סידר רבינו הקדוש מסכת ערכין קודם מסכת תמורה להורות כי אחרי דיני ערכין והדמים אשר רמוז בזה ביטול החומר, אין לעשות חליפין ותמורה להחליף הצורה האמיתית דהיינו הנשמה שהיא אצילה מגנזי מרומים, בעד הצורה החיצונית שהיא החומרי, והעושה כן, ה"ה כמחליף קודש בחול. 114 בחוקתי אות נ"ח. 115 בשם הרמב"ן. 116 וכ"כ בבאמ"ח דכיון דבן ה' וכן בן חודש הם רק מגדרי בני עשרים, לכן הזכירם הכתוב לאחרונה, וה"ק בין שנודר ערך עצמו ובין שנודר ערך בנו בן חודש או בן חמש כן וכך יהיה. 117 אלשיך שם, ועי' שם בסוף דבריו דלפ"ז מבואר הא דבערכין קצבה התורה מבן כ'

111 שם כז, ג. ועי' שם שמבאר לפ"ז הא דאמר "בערכך" (בכ"ף יתירה). 113 נזר הקודש (הקדמה), ועי' שם שהאריך דע"ז רמזה לנו התורה בסמיכות הפרשיות, פרשת ערכין לפרשת התוכחה, לומר כי פרשת התוכחה שכידוע מרמזים לשני החורבנות, באו לנו מפני ריבוי המחלוקת ומשטינות ומלשינות ועון שנאת חנם, אשר כ"ז בא מפאת וסיבת ההשתררות, שכ"א משתר על חבירו, אך בביטול ההשתררות, ובשוין עם ישראל, אז רפואה קרובה לבוא, לאיחוד עם ישראל, ואז תתהפכה הקללות לברכות. ולכן אמרו חז"ל (תנחומא בחוקתי ו'): שוה מצות ערכין לפני הקב"ה כאילו הקריבו נפשתיים, יען כי בביטול הגאות וההשתררות, הרי"ז נחשב כקרבן ממש, וכדאי' בסנהדרין (מג, ב): אריב"ל כל הזובח את

תשלם הוויתה לחולשת טבעה אלא לשמונים יום, שהאשה ערכה אצל האיש ערך חצי. והנה גם הזכר אין ערכו בכל הזמנים בשוה כי הנה בזמן הצמיחה אינו שלם עדיין והוא קודם כ' שנה, ואחר ששים שנה כבר הוא בזמן החסרון וההפסד, ואמנם מפני זה ערך הזכר בהיותו מבן כ' שנה עד ששים שנה שהוא בכל כחו ודעתו חמשים שקלים, והנקבה בשנים ההם ערכה ל' שקל מפני שאע"פ שמצד היותה נקבה היה ראוי שיהיה ערכה חצי ערך הזכר, כי על הרוב שתי נשים לא יהיה להם כח לעבוד ולמשא כי אם כאיש אחד בעל כח, והיה ראוי שיהיה ערך הנקבה כ"ה סלעים, אבל מפני שתלד ותעשה ילדים נתנה לה התורה אותו היתרון מחמשה שקלים בשנים שתזרע ותוליד, והיה ערכה ל' שקלים. ובהיות הזכר מבן ה' שנים ועד בן כ' שנה שלא היה עדיין בשלמות דעתו אלא שהתחיל להתחזק ולמאוס ברע ובחור בטוב, ערכו כ' שקלים, שהוא יותר מהזקן שהוא מס' שנה ומעלה שכבר דורך אל ההפסד, ולפי שנקבה בשנים ההם מחמש עד כ' אינה עדיין מוכנת ללדת, ערכה בשנים אלא י' שקלים שהוא חצי ערך הזכר בשנים ההם. ומבן חודש ועד בן ה' שנים ערך הזכר חמשה שקלים שהוא עשירית החמשים שקלים שזכרה בראשונה, כי אין כחו ודעתו אלא בעשירית מערכו, והנקבה העריכה ל' שקלים לפי שחמש שנים הם ששים חדשים ושלושת שקלים הם ששים גרה, כמו שאמר "וכל ערכך יהיה בשקל הקדש כ' גרה יהיה השקל", והיו א"כ ששים גרה לששים חדשים שהוא ערך הנאות, גם כפי דין המחצה שזכרתי היה ראוי שיהיה ערך הנקבה הזאת שנים שקלים וחצי, אבל התורה לא ירדה לעשות חצאים במנינם ולכך העריך התורה הנקבה הזאת ל' שקלים. ואם בן ששים שנה ומעלה הזכר לפי שהוא כבר זקן העריכתו התורה ט"ו שקלים כפי ערך חולשת כחו, אבל הנקבה העריכה בעשרה שקלים מפני שהאשה בזקנתה תעשה עבודה יותר בבית מהזקן הזכר.

וכדברים האלה כ' בפרושי ר' חיים פלטיאל¹²⁴ וז"ל: מבן חודש עד בן ה' שנים ה' שקלים לפי שכל שנה שקל, ולהכי מיד מבן חודש דיצא מכלל נפל חשיב כמו בן ה' ועל כן דינו ה' שקלים, ולנקבה היה לה להיות חצי מן האיש והיינו ב' שקלים וחצי אלא משום דאין באין ערכין חצאין, ומבן ה' עד בן כ' עשרים שקלים כמשפט הראשון

ויש שכ' עפי"מ דאי' בנדרים¹¹⁸ עשרה שליטים הם, ב' עינים, ב' אזנים, ב' ידיים, ב' רגלים, ופה וראש הגוי'. והנה האדם נברא משמים וארץ, דהיינו נשמה וגוף. ואמרו חז"ל¹¹⁹ מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ולא עלה משה למעלה מעשרה. וא"כ נכלל שמים וארץ בעשרה. והנה כלי הראות והשמע והדבור חמשה המה, והם חושי השכליות וקניני הנשמה, והם בראש, וחמשה איברי הגופניים הם קניני ארצי. וזהו נגד העשרת הדברות, כי חמש הראשונות הם לכבוד המקום, וחמשה האחרונות הם לכבוד הבריות, ובאדם יש ה' חושים, הראות, השמע, הדבור, הריח, והמישוש. והנה ערך זכר עד חמש שנים הוא חמש, דעד חמש ה"ה רק פועל גופני, וזה נגד ה' האברים הגופניים, חלק הארצי. ומעשרים עד ששים שנה, ערכו הוא חמשים, נגד ה' איברי הנשמה שבראש, שהנשמה תלויה בו, וכיון שאין דבר שבקדושה פחות מעשרה¹²⁰, נותנים נגד כל אחד מהאברים הללו עשר שקלים. ומחמש עד עשרים שאז מתחיל הקטן ללמוד מקרא לקנות קדושה, והחמשה איברים והחמשה חושים קונים עשר קדושות, לכך ערכו עשרים. ומששים ולמעלה נתמעטו החושים ואיברים הגופניים, ולא נשארים בתוקפם רק ה' איברי הנשמה, עם עשר קדושות, ע"כ ערכו חמש עשרה. ומה דבנקיבה מבת כ' עד ס' הוא שלשים שקלים, י"ל דהם נגד כללות חמשה איברי הנשמה הנכללים בשלשה חושים הראות, והשמע, והדבור, וכל אחד כלול מעשר קדושות, הרי ל'. ומחודש עד חמש, שלשה חושים הגופניים ע"כ ערכה ג' שקלים. ומחמש עד עשרים, עשרה, נגד ה' חושים, וה' קדושות פרטיים. ומבת ס' ולמעלה, נגד ה' איברי הנשמה והקדושה אשר עליהם, הרי עשרה. ולפ"ז יש לבאר סדר המקרא, דנקט קודם כ' ואח"כ ה' ואח"כ ס'¹²¹, לפי שהתחיל עפ"י סדר קדושתן, קודם ערך הנפשות קדושה גדולה וכוללת, והוא בן כ', ואח"כ הקדושה הבינונית, ואח"כ קדושה קטנה¹²².

י. טעם ההבדל בין זכר ונקבה לגיליהם. בטעם החילוק בין ערך זכר ונקבה לפי גיליהם, כתב האברנבאל¹²³ וז"ל: שאין שלמות הנקבה ושוויה באמת על הרוב אלא ביחס חצי הזכר, כי הנה מצאנו שיצירת הזכר היא בארבעים יום לפי שהטבע בו כ"כ חזק שבהם תשלם היצירה ההיא, אמנם הנקבה לא

122 ערכי עלי (הקדמה). 123 ויקרא כו, א. 124 כצ"ל בדבריו. (א). 120 ברכות (כא, ב).

עד בן ששים, משא"כ במחצית השקל הוא מבן כ' ולמעלה אפי' יותר מששים. 118 לב, ב. 119 עי' סוכה (ה),

עשה שהזמ"ג הם פטורות, ומצות ל"ת הם בשב ואל תעשה, אך יש לה ג' דברים שבהן מטפלת והם: נדה חלה והדלקה¹²⁵, ע"כ יהיה ערכה ג' עשירין, הם ל' שקלים. ובן ס' שנה ומעלה, מאז תשש הכה מלעסוק בתורה ובמצות, ושעור התשש כח הוא רובא דמינכר, שהוא מעשר ידות כחו הראשון ז' חלקים, ע"כ מג' נשאר ט"ו, ולנקבה שאין כח הזקנה ניתש בה כ"כ כזקן כנודע ונראה בחוש¹³¹, כי אין חסרונה יותר על ב' שלישים מכחה הראשון, ע"כ מתחלה הי' ערכה ל', ועתה יהיה י'¹³².

יש¹³³ שכתב דטעמא שהאשה בזקנותה חשובה יותר מאיש, הוא משום דהאשה מתפקידה להשגיח על צרכי הבית, אמנם בימי הנערות שלה היא זקוקה לצאת תמיד, ולכן אין היא בשלמות מעלתה, אבל לעת זקנתה אשר איננה רדופה לצאת עוד, אז היא בשלמות מעלתה, משא"כ האיש עיקר תפקידו לרדוף בחוץ אחר מחייתו, או בשדה או במסחר, ולכן בכלות כחו לעת זקנתו שהוא כלוא בבית, אינו שוה למאומה¹³⁴. ויש¹³⁵ שכתבו משום דהאיש דרכו להיות אומנותו לפי כחו דהיינו מלאכה כבדה, וכשהוא זקן כחו תש, ואינו יכול לעמוד בה, אבל אשה דרכה באומנות קלה וכשהיא זקנה יכולה לעמוד בו במקצת. ויש¹³⁶ שכתב: כי האשה בזקנתה פסקה הסט"א מקרבה ופסקה זוהמתה ממנה, אשר קודם היתה משכן לסט"א, ולכן האשה שהזקינה, אלקים חשבה, אכן האיש בזקנותו כשל כחו לעסוק בתורה כמו אשר היה כחו במתניו, לכן מך מערכו¹³⁷.

יש¹³⁸ שכתב לבאר הא דערך זכר מבין כ' עד ששים הוא חמשים שקל, משום דתחילת ברייתו של אדם הוא לא פחות מכזית בשר ורביעית דם¹³⁹, ורביעית דם משקלו כ"ה סלעים¹⁴⁰, ורביעית דם וכזית בשר שיעור אחד¹⁴¹, וא"כ ביחד דם ובשר משקלם חמשים שקלים, וזה מעשרים שנים עד ששים שאז עומד במלא כוחותיו נגד משקלו ביצירתו, אך קודם

שקל לשנה, ולנקבה י' חצי משל איש. ובחזקוני¹²⁵ כתב דטעמא דערכה של נקבה הוא פחות מערך הזכר, הוא משום דכתיב¹²⁶ "כי מאיש לקחה", וע"כ אין בה רק חצי יצירה¹²⁷.

ויש¹²⁸ שכתב דטעמא דמבן חמש שנים ועד בן עשרים שנה ערך הנקבה עשרת שקלים וערך הזכר עשרים שקלים, הוא משום דבשנים אלו הנקבה פוחתת יותר משני חומשין, לפי שבזמן ההוא, הם עיקר השנים שזיכתה התורה לאב במעשה ידיה וכל שבה נעוריה, וגם יכול למכרה ולאכול את כספה, עד שתגדל ותבא לכלל בוגרת, א"כ הרי היא כדוגמת הבית או השדה שיש עליו מס לאחרים שאין דמיו שוין כל כך, משא"כ האיש אשר הוא נקי וחפשי ערכו עשרים שקלים.

והאלשיך¹²⁹ כתב: כי הזכר מבין חדש שיצא מכלל נפל, אביו זוכה על ידו בד' דברים. א', ברית מילה. ב', מצוה פדיון הבן אם בכור הוא. ג', שמקיים על ידו מצות פרי' ורבי'. ד', שמקיים על ידו מצות צדקה תמידית, כמאמר חז"ל¹³⁰ עושה צדקה בכל עת, זה הזן בניו ובנותיו הקטנים. ומלבד זה נמצא בו מעלת עצמי. ה', שהוא בן קיימא, מתגדל לעבוד את השם. הרי ה' דברים, ע"כ יש בו ערך שווי חמשה שקלים. אך הנקבה אין בה ברית ופדיון, נשאר לה ג' שקלים. ומבין חמש שנים עד בן עשרים שנה, מאז האחדים לא יחשבו, כ"א העשיריות, והוא כי בזמן ההוא יש בו שני דברים גדולים לזכר, שהם תורה ומצות נוספת על הקודמת, כי בן חמש למקרא בן עשר למשנה בן חמש עשרה לתלמוד, הרי תורה, ובן י"ג למצוות, הרי ב' דברים חשובים וגדולים מאד, ע"כ יהיה ערכו שני עשירות שקלים, ולנקבה שאין בה תורה רק מצות בלבד, יהיה לה עשור אחד והם עשרה שקלים. ומבין עשרים עד בן ששים, כי אז הוא זמן כל עבודת ה', אז יהיה כל יגיעו ה' דברים: מקרא משנה תלמוד אגדות מצוה. ולנקבה שארבעה אין בה, והחמשיית גם כן אין לה בשלימות, כי כל מצות

133 באמ"ח (בחקותי). 134 [א.ה. ולפי"ז מדוקדק הא דנקטו חז"ל סבא "בביתא", ועי' להלן בשם יקרא דאורייתא]. 135 חזקוני (שם), בכור שור (שם). 136 פני דוד שם. 137 וביקרא דאורייתא מדייק מהא דאמרה הגמ': סבא "בביתא" פחא בביתא. דרק כשהזקן יושב בביתו ולא שם חלקו בין יושבי בית המדרש, אז פחא בביתא, אבל זקני ת"ח שיושבין בבית המדרש ועוסקין בתורה עליהם נאמר דכל זמן שמזקינין חכמה נתוספת בהם, כדתנן בסוף קנים. 138 פרדס יוסף שם (אות ג'). 139 כדכ' הרע"ב אהלות (פ"ב מ"ה ד"ה כזית) דלכך המת מטמא באהל בכזית בשר ורביעית דם. 140 תוס' סוטה (ה, א ד"ה אדם). 141 שבת (עז, א).

125 שם. 126 בראשית ב, כג. 127 ובנתיבי חיים הסביר, על פי דברי הסבא מסלבודקה שיש הבדל בין הבריאה כולה שנעשו בדבור אחד, משא"כ יצירת האדם היה ע"י כמה שלבים, עשיה, נפיחה וכו' ולכן האדם הוא בחיר היצורים. וחזינון שהערך הגשמי אינו תלוי במצב הגשמי והחמרי של הגוף, אלא תלוי מה היא המדה שהושקעה ע"י ה', וכיון שיצירתו של האיש היתה יותר שלמה, ערכו יותר גדול, ובאשה לא היתה בה ההשקעה הזאת לכן הופחת ערכה. 128 מנחה בלולה. 129 ויקרא כז, ג. 130 כתובות (נ, א). 131 כדאמרה הגמ' (יט, א): אמר חזקיה אמרי אינשי סבא בביתא פאחא בביתא, סכתא בביתא סימא בביתא. 132 ע"י שם שסיים זה יתכן כעת לבלתי צאת ריקם מהשיעורין הללו.

והוא מרחק מן הקצה אל הקצה, ע"כ הי' הדעת נוטה כי אין השקלים שוים, ע"כ הוצרך להשמיענו בפרשת כי תשא בשקל הקודש האמור בערכין, וכן בפרשת ערכין אמר בשקל הקודש האמור שם. והא דבאמת אין ערך האדם שוה בב' מצוות אלו, ע"ז אמר שם הכתוב: זה יתנו וגו' מחצית השקל "תרומה לה". והוא כי התרומה שיש לה שיעור בהתורה הוא תרומת מעשר, והוא אחד ממאה, שממאה סלעים נותן הכהן עשרה ללוי, והלוי נותן מהמעשר א', הרי אחד ממאה, כך מחצית השקל הוא א' חצאי שקל, שהם נ' שקלים. וז"פ מחצית השקל תרומה לה, כי בתרומת הערך אני מתפייס ומוותר הצ"ט חלקים, והוא כי להיות אני התובע אני מוותר, אך כשיפליא האדם בפיו נדר, לא יוותר, כ"א בערך נפשות יתן לה, כלומר ערך שלם¹⁵¹.

יד. ההבדל בין ערכין ונזקין. בטעם ההבדל בין ערכין דחילקה התורה בה בין זכר ונקבה. ובנזקין הוזהר העבד אל האמה. כ' האברנבנאל¹⁵²: שבענין הנזיקים הוזהר העבד אל האמה מפני שהפגע ההוא אשר נמשך שמה לחייב אל בעל השור לא היה ראוי לחייבו על העבד הזכר יותר מעל האמה הנקבה, ודי לו בנזקו שישלם כסף שלשים שקלים על לא חמס בכפיו אלא מפני התרשלות מועט שהיה בו, אבל בענין הנודר שדעתו מתישבת עליו ויבחיך את נדרו אם בן הוא אם בת, ראוי שיתן ערך כל אחד מהם כפי מה שהוא.

טו. החילוק בין ערכין לדמים. החילוק בין ערכין לדמים יש לפרש בב' אופנים: א', ערכין אין זה שויות האדם בעצם כפי מה ששוה בשוק, רק דין מסוים דמשלם לפי שניו, ואילו דמים הוא שויות האדם בעצם וכשויותו של חפץ. ב', דמים מהווה דין מסוים דמשלם כעבד הנמכר בשוק ולא משום דזה שויות האדם בעצם, ודומה לערכין, דאינו תלוי בשויות כלל. וההבדל הוא דבערכין משלם סכום מסוים כפי שניו, ובדמים משלם סכום מסוים כפי מה ששוה בשוק, אף באופן דאינו שוה כעבד הנמכר בשוק¹⁵³.

עשרים ואחר ששים שאין הגוף בשלמות, הערך פחות ממשקל יצירתו.

יא. הגדר של זכר ונקבה בערכין. כ' אחד מן האחרונים¹⁴² דישנם ב' מושגים בשם זכר ונקבה: א', חפצא של זכר ונקבה. ב', שם גברא של זכר ונקבה. דהגברא הוא זכר או נקבה בגלל דהחפצא הוא זכר או נקבה. אמנם כל זה הוא רק בזכר ונקבה, אבל טומטום ואנדרוגינוס שאני, דרך בדין הגברא של טומטום ואנדרוגינוס מסתפקין אם הוא זכר או נקבה, ברם החפצא של טומטום ואנדרוגינוס ודאי דהוא בריה ומין בפני עצמו. ולכן פסק הרמב"ם¹⁴³ שטומטום אינו נערך, משום דסובר דבערכין בעינן חפצא של זכר ונקבה, וטומטום הוי בריה בפני עצמה.

יב. שעבוד נכסים בערכין. יש להסתפק מאימתי חל שעבוד נכסים בערכין, משעת אמירה או משעת עמידה לפני הכהן או משעת נתינה¹⁴⁴. ויש להביא רא' דהשעבוד חל משעת אמירה מהא דאמרה הגמ'¹⁴⁵ "בעידנא דיהיב לשני' משעבד לראשונה", אף דמיירי שהעריכו תחילה על השניה¹⁴⁶. ויש שכ' דאף דהחויב חל רק משעת עמידה לפני הכהן, עכ"ז השיעבוד הוא משעת אמירה¹⁴⁷.

יג. ההבדל בין מחצית השקל וערכין. במצות מחצית השקל כתיב¹⁴⁸: זה יתנו כל העובר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לד'. ופירש"י¹⁴⁹: "מחצית השקל בשקל הקדש, במשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש, כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה". וק' דכיון שכבר השמיענו שם דשיעור השקל הוא עשרים גרה, למה הוצרך לומר שהוא בשקל האמור בערכין, וכן למה הוצרך להשמיענו בפרשת ערכין חמשים שקל בשקל הקודש, וכי מה יש לו ללמוד משקל הקודש, הרי גם בפרשת ערכין נאמר¹⁵⁰: "וכל ערכך יהיה בשקל הקדש עשרים גרה יהיה השקל". וי"ל דכיון דבכופר נפש ערך האיש הוא מחצית השקל, ובערכין ערכו נ' שקלים שלמים, וזה וזה מבין כ' שנה ומעלה,

149 ד"ה מחצית. 150 ויקרא כז, כה. 151 אלשיך (שם כז, ג), ועי' שם שעפ"ז מבואר מה דנקט קרא בערכך, בכף יתירה, לרמוז כי זהו ערכך אתה העצמי, שאתה בא להעריכו, ולא במה שאני נתפייסתי בכופר נפש, כי שם לא הי' ערכך כנ"ל. 152 שם כז, א. 153 הגר"ז, ועי' שם שכ' דאינו דומה לנודר דמי חפץ מסוים להקדש דשמן אותו כמה ישלמו עבורו, דזהו דוקא בדמי חפץ הנדר הוא לשלם דמי שויותו, אבל דמי אדם אינו שויות כלל, ונחלקו בזה התוס' והרמב"ם, יעו"ש, ועי' בדברינו להלן (ב, א במשנה) באריכות.

142 אסופות רבינו חיים הלוי (ביכורים). 143 פ"א ה"ה. 144 שמועת חיים פ"א (סי' ג), ועי' שם מ"ש לפי דברי החזו"א (סימן כ"ט). ועי' בצפנת פענח (פ"א מערכין ה"א), שהביא רא' מהא דתנן במתני' (ז, ב) "פחות מסלע והעשיר נותן חמשים", דלא אזלינן בתר שעת הערכה דהיה ענין ויפטר בסלע, ועי' שם שכ' דאפשר דכיון דלא הוי ליה כלום לא העריכו הכהן כלל. 145 ז, ב. 146 וכמ"ש שם התוס' (ד"ה בעידנא), וראה שמועת חיים שם. ועי' שם בדברינו מ"ש"כ בזה. 147 שם עפ"י הנמוקי יוסף בורק חץ, ועי' קובץ שעורים ב"ב אות שפ"א. 148 שמות ל, יג.

דערכין נתהווה ע"י נדרו, ומדוע לא חשיב עסקי מעשה עצמו, ומשמע דמה שנדר המעריך הוא רק לקבל על עצמו לקיים את מצות ערכין, אבל לא קיבל על עצמו התחייבות ממון, ולכך מובן שפיר דחובת התשלומין הוא ממצות המלך ולא מעסקי מעשה עצמו. אבל כל זה הוא רק כשאומר ערכי עלי, דבזה הנדר הוא רק שמקבל על עצמו מצות ערכין, אבל היכא שמפרש את ערכו ואומר ערכי עלי חמשים סלעים, החיוב הממוני הוה בכלל עסקי עצמו, ומשו"ה אינו נחשב לערכין, רק נדרי דמים, דגדר של ערכין הוא שהחיוב הממוני נעשה ממצות המלך ולא מעסקי עצמו¹⁶⁵.

יח. מופלא הסמוך לאיש. נחלקו הראשונים בדין מופלא הסמוך לאיש¹⁶⁶, אם החידוש הוא דאע"ג דקטן הוא מ"מ יכול להעריך, או דהחידוש היא דלגבי ערכין גדול הוא. והנה מלשון רש"י¹⁶⁷ שכתב "מופלא הסמוך לאיש בכלל איש", משמע דטובר דגדול הוא לגבי ערכין, וכן משמע מלשון הרמב"ם¹⁶⁸ שכתב: ואפילו לא הגיע לפרק אלא סמוך לפרקו, ואע"פ שאמרה רחמנא "איש כי יפליא נדר", כשיהא סמוך לפרקו "איש" קרינן ליה לענין ערכין. אבל מלשון הרלב"ג משמע דקטן הוא ואפי"ה יכול להעריך, וז"ל¹⁶⁹: אם נדרו בזמן שאינם גדולים, אם ידעו למי נדרו, נדריהם קיימים, ואין ראוי שנשפוט שלא ינהג זה הדין אלא באיש, כי באלו הענינים מצאנו שיכנס בגדר הקטן, כמו שיראה מענין קרבן זב וזבה. ופירושו¹⁷⁰ דאע"ג דקטן לאו בר מצוה ועבירה הוא, מ"מ ענינים אלו שאין כאן מצוה או עבירה נוהג אף בקטן, כמו שמצינו בקרבן זב וזבה שאחר שלמדנו שנוהגת בהן טומאה, חייבים בקרבן משום דאין קרבנם בא על עבירה, רק דהוא חלק מפרטי פרשת זבים.

יט. השג יד. חקרו האחרונים¹⁷¹ בגדרו של השג יד, אם פירושו הוא דכשם שנתנה תורה קצבה לעשיר, כך נתנה תורה קצבה לעני שישלם כפי אשר תשיג ידו, וזה תשלומין של ערכין, או דהא דעני משלם לפי השג ידו אין בה תשלומין של ערכין, רק התורה אמרה שבזה עני יכול לפטור מחיוב נדרו. אך הרלב"ג¹⁷² כתב, וז"ל: אם יהיה עני יחסר מהערך

ויש שכ' כי בענין ערכין ודמים הורה לנו התורה כי יש ב' מדרגות באדם: א', מדריגה הקבועה לאדם. ב', מדריגה שכל אחד יכול להגיע אלי' ע"י עמלו ובמעשיו, גדולה מהקבוע, או ח"ו גרועה. ולמדריגה הקבועה יכול כל אדם להגיע בקלות, אבל מחויב הוא להשיג יותר ויותר, וצריך לעמול על זה הרבה. ואם ח"ו נפחת ממדריגתו הקבועה, ענשו גדול יותר ממי שלא הגיע למדריגה הגדולה מהקבועה. וערכין מרמז על המדריגה הקבועה. ודמים מרמז על המדרגה שבא לו ע"י מעשיו¹⁵⁴.

טו. העמדה והערכה. דין של העמדה יש לפרשו בב' אופנים: א', העמדה בדין של הנערך. ואם מת הנערך קודם שעמד בדין פטור המעריך כיון דאין ערך למת¹⁵⁵. ב', העמדה בדין של המעריך, כדי שהיורשים יתחייבו, דמלוה על פה אינו גובה מן היורשים, אבל לא בעינן העמדה בדין של הנערך, אלא בעינן שיהיה ראוי להעמדה והערכה בשעת הנדר, פרט לגוסס¹⁵⁶.

יש שנסתפקו אם יכול הכהן לקצוב ערכו לפי ממונו שיהיה לו להבא¹⁵⁷.

יש שכ' דגם כהן טמא יכול לפדות הערכין¹⁵⁸.

עוד כ' דאין הכהן צריך לעמוד¹⁵⁹.

יש שהסתפק אם כל כהן מחויב להעריך, או רק כהן של אותו בית אב¹⁶⁰.

יז. המפרש את ערכו. הא דהמפרש את ערכו אינו נידון בהשג יד¹⁶¹ יש לבארו בב' אופנים: א', משום דהוי כמו שהתנה שאינו רוצה להיות נדון בהשג יד ומהני תנאו. ב', דכיון שפירש את שיעור חיובו אי אפשר לו ליתן פחות ממה שפירש, דכתיב "מוצא שפתיך תשמור"¹⁶².

אך יש¹⁶³ שכתב דהמפרש את ערכו לא הוי ערך כי אם נדר, ולכך אינו נדון בהשג יד. וגם צד זה אפשר לפרשו בב' אופנים: א', דכיון דפירש להדיא דנודר ליתן להקדש חמשים סלעים, נעשה זה לנדר דמים, אע"ג שזהו גם שיעור דמי ערכו, דכל שמפרש בנדרו סכום מסוים הוה נדר. ב', דחיוב ערכין הוה מלוה הכתובה בתורה, וגדר של מלוה הכתובה בתורה מפרש רש"י¹⁶⁴ דזה חוב שנעשה עליו ממצות המלך ולא מעסקי מעשה עצמו. ולכאוי צ"ע דחיובא

שליט"א (סי' ט"ו סעיף ב' אות ט'). 159 שם (אות י'). 160 ע"י לעיל בגדר החיוב (בשם הערוך השלחן). 161 ע"י להלן (ד, ב). 162 השג יד. 163 חזו"א סימן כ"ט סקי"א. 164 קידושין (יג, ב ד"ה מלוה). 165 השג יד. 166 ע"י להלן ב, א, ובדבריניו שם. 167 נדה מו, א (ד"ה ולא יחל). 168 פיה"מ ריש מכילתין. 169 ויקרא כז, א. 170 ראה בהערות שם. 171 חזון יחזקאל, גרי"ו ועוד. 172 ויקרא כז, ח.

154 דרש משה (בחקות), וע"י שם שסיים: ודרך זה צריך אדם לידע בלמדו עם תלמידים, להבין מדרגתם וללמוד אתם עפ"י מדרגות הללו, מה שנקל להשיג בלמדו אתם, ואח"כ יותר ויותר. 155 רמב"ם פ"א הכ"א. 156 ראב"ד שם. 157 ע"י מה שצויין להלן (ב, א תוד"ה נשים), וע"י בתו' (ז, ב ד"ה בעידנא) דמיירי בהעשיר בשעת נתניה, ומרש"י (כד, א) משמע דהעשיר בשעת הערכת הכהן, וע"י שמועות חיים פ"ב (סי' ה'). 158 נחל איתן להגר"ח קניבסקי

שפתיך תשמור¹⁸², והוא הדין בערכין מחויבים מכח מצות עשה זו.

כב. בזמן הזה. במס' ע"ז¹⁸³ אמרה הגמ': אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין בזמן הזה, ואם הקדיש או העריך או החרים בהמה תעקר פירות כסות וכלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליכם לים המלח, ואי זהו עיקור, נועל דלת בפני' והיא מתה מאלי'. וכ' בספר החינוך דאין להקשות מהא דאמר שמואל¹⁸⁴ הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה מחולל, וא"כ למה קאמר דתעקר וכו', הא אפשר לחללן, דל"ק דהתם קתני דינא, ושמואל קאמר תקנתא¹⁸⁵. ודעת התוס'¹⁸⁶ דתקנתא דשמואל הוא במקרקעי דיוכל לבא לידי תקלה, אבל במטלטלין אוקמוה אדינא דירקבו¹⁸⁷.

כג. סמיכת פרשת ערכין לפרשת התוכחה. יש¹⁸⁸ שכתב בהא דסמכה התורה פרשת ערכין לפרשת התוכחה, דבא לרמוז בזה שישראל נודרים בעת צרה, כיעקב שהיה נודר בעת צרה [אבל לא כיעקב ממש, כי יעקב גם אחר שעברה הצרה לא סר מן הדרך הטוב, אבל לדורות זה דרכם כסל למו שנודרים בעת צרה, ובעבור הצרה וצוקה הם מתחרטים ושבים לסורם]. ומובן בזה מה שכ' בעל הטורים¹⁸⁹ שכל מספר השקלים קמ"ג, כנגד קמ"ג קללות שבתורה כהנים ובמשנה תורה¹⁹⁰. וקשה דכי מפני שמספרם שוה נסמכו להדדי, אלא לומר לך שקמ"ג קללות שבתוכחה גורמין נדרי קמ"ג שקלים, כי אין ישראל

ההוא לפי עניו, אבל יהיה זה בהעמדת הנערך לפני הכהן, להורות כי מה שיפרע הוא הערך שנדר, הרי דסובר דהוה תשלומין של ערכין.

כ. תוך כדי דיבור. כ' הרמב"ם¹⁷³ דבהקדש לא אמרינן תוך כדי דיבור כדיבור דמי. ויש¹⁷⁴ שכ' דבערכין מודה דמהני תוך כדי דיבור, דדוקא במקדיש דכבר חל ההקדש אינו יכול לחזור, אבל באומר הרי עלי להקדיש בית זה, עדיין לא חל ההקדש ומותר בהנאה כי לא נתקדש עדיין, רק דחייב להקדיש משום כל יחל ובל תאחר וככל היוצא מפיו יעשה, לכן יכול לחזור. אך יש¹⁷⁵ שהעיר דבתוס' במנחות¹⁷⁶ מבואר דאף בכהאי גוונא אינו יכול לחזור תוך כדי דיבור.

כא. בעכו"ם. יש¹⁷⁷ שכ' דמה שנחלקו ר"מ ור"י¹⁷⁸ אם העכו"ם מעריך, אינו אם מחויב העכו"ם לקיים דיבורו, דהא אין העכו"ם עובר על כל יחל, אלא דר' יהודה סובר דעכו"ם שהפריש הערך חלה קדושה על הערך ויש בו מעילה, ור' מאיר סובר דאין בדבריו כלום ולא חלה עליו קדושה. אבל יש¹⁷⁹ שחלקו על זה דאף לר"מ אם הפריש הערך חל עליו קדושה, והעכו"ם מחויב לשלם מדין אמירה לגבוה, שהרי בני נח נצטוו על הדינים, ויש¹⁸⁰ שכ' דבנדרים הקדש הנדר גופא מחייב, דילפינן מ"איש איש" דעכו"ם בכלל נדרים, ומכח זה מחויבים לקיים נדרם, והוא הדין בערכין דילפינן מקרא דעכו"ם מעריך, דמהך קרא ג"כ ילפינן דמחויבים לשלם. ויש¹⁸¹ שכ' דהעכו"ם מחויב במצות עשה של "מוצא

מעל בד', ואם עבר עליו ג' רגלים וכו' עובר משום בל תאחר, ויש שפ"י שמיד עובר ג"כ משום בל תאחר וכו', ע"י שם. ובמנחת חינוך תמה עליו דכל זמן שלא נתן ליד הגזבר לא מעל כלל, ע"י שם, וע"ע בשירי מנחה. וע"י קהלות יעקב יומא (סי' י"ז) ובשערי חיים קידושין (סי' ה'). 188 כלי יקר (ויקרא כז, א-ב). 189 שם. 190 וז"ל: בפרשת ערכין יש ג' שקלים וז' שקלים וכ' שקלים וי' שקלים וה' שקלים וג' שקלים וט"ו שקלים, וי' שקלים בין זכר לנקבה שהוא ס"ה קמ"ג שקלים, וט"ו שקלים, וי' שקלים בין זכר לנקבה שהוא ס"ה קמ"ג שקלים, לכפר על מ"ה קללות שבתו"כ, וצ"ח שבמשנה תורה, שהם בין הכל קמ"ג, ולכך סמך ערכין לקללות. ובנחל קדומים (בחקותי אות י') כ"כ בשם רבנו אליעזר מגרמיזא ז"ל, וע"י שם שהוסף שסופי תיבות אברהם יצחק ויעקב גימ' קמ"ב, ועם הכולל קמ"ג, כי הסוף יהיה שזכות אבות תגן מתוכחות. ובפרדס יוסף כ' ד"ל קמ"ב ואחד הוא יחידו של עולם להציל מכל התוכחות. וע"י שם מה שהקשה בקובץ דרושים (חבורת ב' סימן ל"ו) והבאר (סימן קט"ז) דהלא בתוכחה יש מ"ט קללות, ז' פעמים ז', וא"כ כל הקללות ביחד הם קמ"ז, לא קמ"ג. וע"י שם מה שתי' בשם האב"ד מאנקטוב ז"ל.

173 פט"ו ממעשה הקרבנות ה"א. 174 משנה למלך (שם), מנחת חינוך (מ' ש"נ אות י"א). 175 פרדס יוסף (שם אות מ"ט), וע"ע שם. 176 פא, ב ד"ה תודה. 177 משנה למלך הלכות מלכים (פ"י ה"ז, ד"ה ודע שמה). 178 ה, ב. 179 אבני מילואים (סימן א' סק"ב), קהלות יעקב ע"ז (סימן ב'). 180 תורת זרעים (פאה פ"ה מ"א). 181 עולת שלמה. וע"י מה שהארכנו בכל זה להלן ה, ב במתני' עכו"ם ר"מ אומר. 182 כדכתבו התוס' (ע"ז ה, ב ד"ה מנין) דעכו"ם נודרים ונדבות דמחויבים בקום ועשה לקיים נדרם, וכוונתם להעשה של "מוצא שפתיך תשמור". 183 יג, א. 184 כט, א. 185 וע"י שם שכ' דנראה שכן תי' הרי"ף בע"ז שם, מדמייתי להו התם תרוייהו בהדי הדדי. 186 שם (ד"ה שקול), ועוד. 187 ובתמורה (כז, ב) כ' התוס' (ד"ה לא, וכ"כ במנחות עא, ב ד"ה ומתירין) דדינו של שמואל הוא דוקא כשפודה המקדיש, ולא כשפודה אחר, וע"כ אם פודה בשוה פרוטה לא מהני, וכתב במנחת חינוך דא"כ גם בזמן הזה לא מהני שוה פרוטה כשפודה אחר. וע"ע שם בספר החינוך שכ': ועובר ע"ז והעריך בזמן הבית, ולא השלים לתת כערך הקצוב בתורה, או שלא עשה בדבר בזמן הזה מה שאמרו ז"ל מדינא לאבד הכל, או מה שאמרו שמואל בתקנתא, ביטל עשה זה, וענשו גדול מאד, שמעל

פסוק ב'. כי יפלא. רש"י²⁰⁰ מפרש "יפריש בפיו".
 וכן תרגום אונקלוס, "יפרש". וכן פי' האבן עזרא²⁰¹
 "יפריש ויבאר". וכן פירש הרשב"ם²⁰² "יבדיל,
 שהנודר צריך לפרש באיזה ענין הוא נודר, וכמה
 הוא גודר". וכן פי' החזקוני, וכ' דלפי"ז הוא
 מהתיבות שמשמשים דבר והפכו, שהרי מצינו כי
 יפלא ממך דבר למשפט, שהוא לשון העלמה, וכעין
 זה דשן לדשנו ועוד.

שם. בערכך. רש"י²⁰³ כ' על לשון "ערכך", וז"ל:
 "וכפל הכפיי"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא"²⁰⁴. ורבינו
 בחיי כ' משפט הלשון כן שיוסיף אות כ"ף בתחילת
 תיבה, וכן באמצעית, וכן בסופה, בתחלתה לדמיון
 כמו והייתם כאלהים²⁰⁵, והנה שבה כבשרו²⁰⁶,
 באמצעיתה היא שנוסף על תיבת "אני" ויאמר
 "אנכי", בסופה כערכך הכהן, מכסת הערכך, בערכך
 נפשות, ועי' שם עוד שנתן טעם עפ"י קבלה כי
 הכסא הכבוד כצורת כ"ף זקוף כלפי מעלה, מעותד
 לישב עליו²⁰⁷, וז"פ הכתוב²⁰⁸ אחור וקדם צרתי, ותשת
 עלי כפכ"ה, קרי ב' כ"ף שלך, כי החיות שפניהם
 פני אדם נושאות הכסא, וידוע כי שורש הנפש
 השכלית בכסא הכבוד, וכשאמר בערכך נפשות לד',
 ביחוד מלת בערכך בערך כ"ף, ונתבאר מזה כי
 הנפשות אשר לה' הם בערך כסא הכבוד, כי גם המה
 מרכבה לו יתעלה וכו', ותמצא מלת נפשת חסרה
 וא"ו, לרמוז שאין כל הנפשות לה', וכמו שאמרו
 ראיתי בני עליה והן מועטין.

ויש שכ' כי כל הערכה ע"י הערכת בנ"א,
 ולפעמים מעריך אותו בכך, ואינו כך אם יעריך אחר,
 ולכך כ' ערכך כלומר הערך שאתה מעריך, אע"ג
 שלא יערכנו אדם אחר כך. ובשביל כך כל הערכה
 בלשון הקודש ערכך נקרא, ואע"ג דכתיב ערכך גם
 בהערכה ששערה תורה לאדם לפי שניו, אין זה קשיא,
 דהואיל וכל שומא בעולם נקראת "ערכך" לכך כאשר
 נוקטת בשומא, [ולא בערך לפי שוויון], התורה תנוקט
 בלשון של "בערכך" כי "שומא" שוה ל"ערכך"²⁰⁹.

נודרין ליתן מן ממונם לה' כי אם בשעה שהצרות
 מכריחין אותן.

ויש¹⁹¹ שכתבו דלהכי סמכה התורה פרשת ערכין
 לפרשת התוכחה, משום דחששה דכאשר ישראל יקרא
 התוכחה יהיה שפל בעצמו וידמה אשר אין לו שום
 שווי, לכן סמכה התורה אח"כ פרשת ערכין לרמוז
 שיהודי אף הפחות שבפחותים יש לו ערך ושווי.
 ויש שכ' שבא ללמדנו, שאם אחרי כל קללות
 התוכחה שניתכו על ראשנו, ואחרי כל היסורים
 והעניוים הנוראים שספגנו, עדיין אנו מחזיקים
 מעמד, ונשארו יהודים נאמנים – אנו כדאים
 להערכה, כי יש לנו ערך גדול¹⁹².

כד. ביאור הפסוקים בפרשת ערכין. קודם
 פרשת ערכין כתיב¹⁹³ "אלה החוקים והמשפטים
 והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר
 סיני". להורות כי פרשת ערכין והקדש וחרמים, ג"כ
 בהר סיני נאמרה¹⁹⁴, ואע"פ שאין זה מפורש
 בתחילת הדיבור של פרשת ערכין, אמנם בסוף
 הפרשה הוא מפורש¹⁹⁵. ויש¹⁹⁶ שכ', דכל המצות
 שנאמרו קודם שהתחיל פרשת אם בחקותי, הם
 החקים והמשפטים והתורות שעליהם נכרת הברית
 בברכות וקללות, וזה הוא הברית שהזכיר באמרו¹⁹⁷
 "מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב בינו ובין בני
 ישראל", שנדר הוא יתעלה הברכות לכשיזכרו,
 וקבלו הם האלות אם לא ישמעו, אבל ערכי אדם
 ודיני הקדש בית ושדה ובכור וחרמים ומעשר
 בהמה כלם נאמרו אחר זה הברית, אע"פ שנאמרו
 גם הם בהר סיני כאמרו¹⁹⁸ "אלה המצות אשר צוה
 ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני", אבל לא
 נתנו בינו ובין בני ישראל בברית.

פסוק א'. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. יש
 שכ' דנקטה התורה לשון דיבור ואמירה, כי יתחמץ
 לב האדם החשוב בישראל, כי ישוה הגדול לקטן,
 וזהו דבור ואמירה, כי לגדולים הוא קשה, ולהדיוטים
 הוא אמירה רכה, כי יגדל ערכם כערך החשוב¹⁹⁹.

אתה היה בעיניך כרשע, ובוה, בערך שלך, נפשות לה'.
 200 ד"ה כי יפלא. 201 שם. 202 שם. 203 ויקרא כז, ג
 (ד"ה ערכך). 204 ועי' שם ברא"ם מה שתמה ע"ז. ועי'
 רשב"ם שכ' "שני הכפיי"ן כפל הוא כמו שתאמר מאדם
 אדמומית, מן לבן לבנונית". ועי' משנה למלך (פ"ה ה"ד),
 תוי"ט (פ"ה מ"ב ד"ה ערך יד), שפתי חכמים (שם אות
 ס'), פרדס יוסף (שם). ועי' מש"כ בזה בדברינו להלן (ד,
 ב בתוד"ה קרי ביה). 205 בראשית ג, ה. 206 שמות ד,
 ז. 207 כמבואר באלפ"א ביתא דר' עקיבא. 208 תהלים
 קלט, ה. 209 גור ארי, ועי' עוד שם דהא דכתיב (פסוק
 יב) בערכך הכהן כן יקום, [דלכאו' כיון ד"בערכך" פירושו
 הערך שלך, מה שייך לו] "בערכך הכהן" הרי הי' צריך

191 רמזי מאיר (פרמישלאן), בשם החוזה מלובלין (פני"ת),
 אמרי אמת [ועי' בית ישראל], פרדס יוסף בחקותי (אות
 נ"א) בשם הג"ר מאיר שפירא זצ"ל (והובא ג"כ באמרי
 דעת). וראה בסמוך טעם נוסף בשם בעל נזר הקודש.
 192 אוצר חיים (בחקותי) בשם הספרים, ועי' אמרי חן.
 193 ויקרא כז, מו. ועי' בדברינו לעיל (אות ב') למה
 נסמכה פרשת ערכין לפרשת התוכחה. 194 אבן עזרא,
 רמב"ן, ספורנו. 195 עי' להלן (פסוק ל"ד), אלה המצות
 וגו' בהר סיני. 196 ספורנו. 197 דברים כח, סט. 198 סוף
 פרשת בחקותי. 199 מלא העומר, ועי' שם דלכן נקטה
 קרא לשון ערכך בכפל הכפיי"ן, שיראה כאילו אומר בערך
 שלך, שתאחז במדת ענוה, וכל העולם אומרים עליך צדיק,

ועוד מה יעשה אחר הששים שנה, אם יתן כך תמיד. וכל אלה שיבושים. והכלל כי הוא גזרת הכתוב, כי אילו היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה, הנה אחר ששים יוסיף השלישית, והנה מחמש עד עשרים יוסיף החצי. ומחודש ועד חמש, ומעשרים ועד ששים יוסיף על החצי עשיריתו.²¹⁹

פסוק ד'. ואם נקיבה היא, והיה ערכך שלשים שקל. יש שכ' דהא דאמר "היא" קאי על הנפש²¹⁹. ויתכן דמרמוז, דאם היתה או מעוברת, היא חד גופא לענין ערכין, דהולד לא עדיף מבן פחות מחודש, שאין לו ערך, ולכן מיחסים רק לאם. ואף שילדה זכר, בכל זה אחרי דכל ערכין כשעת הנדר, אין נותנים עבורה ערך זכר רק ערך נקבה, דכיון דהיא נקבה, נותן כפי מה שהיא ולא ולדה, ולכן בזכר לא כתב "הוא", כי אין מקום לחידוש, כמו שמצינו אצל נקבה²²⁰. וקרא איירי כאן מבת עשרים עד ששים, שאז זמן ההולדה בנישם. ויתכן למידרש "ואם נקבה" ש"היא" אם, שהיא מעוברת.

עוד כתב דהנה אמרו²²¹ דבנשאת פחות מכ', יולדת עד ששים, וכתבו בתוס'²²² דהאשה מתה יותר מזכר, לפי שמסתכנת מלידה. אבל זקניות מאריכין ימים מזכרים, וי"ל דלכן מעשרים עד ששים כתוב "אם נקבה", ומששים ולמעלה כתוב "אם זכר", שזה אינו מצוי בזכר יותר מששים²²³.

פסוק ו'. ולנקבה ערכך שלשת שקלים כסף. הא דכתיב כאן "ערכך" אצל נקבה יותר ממקום אחר²²⁴, י"ל משום שמקביל ערך הנקבה אצל הזכר, כמו ערך בן עשרים ועד בן ששים – ששם הוא לנקבה שלש החמישיות מערך הזכר²²⁵ – כן כאן מבין חודש הוא שלש חמישיות מהזכר, ולכן אמר "ערכך" – הקודם²²⁶.

פסוק ח'. ואם מך הוא "מערכך". ר"ל אף שאינו מך מצד עצמו, רק ביחוס הערך, שאין לו חמשים שקל, רק פחות²²⁷.

ויש שכ' לפרש, כי האדם השלם לא יחסר לו כלום, כי הוא מסתפק במיעוט, אבל החוטא חסר לו תמיד, וז"פ "ואם מך הוא" האדם החושב שהוא מך

ויש שכ' דהכ"ף הוא לנוכח הכהן, כלומר בערך שאתה הכהן תשים עליו כן יהיה²¹⁰.

ויש שכ' דנקט בערכך לפי שערך כולל כל דבר הנישום ויש לו שווי, ויצויר גם באבר א' ערך יד או ערך רגל. אבל ערכך בכינוי מציין ערך כל האיש, לא חלקיו²¹¹.

ויש שכ' דבכונה החזיר הכתוב כמה פעמים מלת ערכך בכ"ף הנוכח, להורות שידבר אל הכהן, כי עליו מטל עניני הקדשות, ועליו החיוב בזה לדקדק אחר כמות שנות הנערך, ולפיהן יתן המערך²¹².

באונקלוס תרגם "בערכך" "בפורסן", ופירושו לשון קצבה, ובלשון חז"ל נוטל פרס²¹³.

שם. בערכך נפשת. נפשת כתיב חסר, לא כל נפשת, להוציא את הנפלים²¹⁴.

שם. בערכך נפשת לה'. יש שכ' דר"ת של "בערכך נפשת לה" הוא לב"ן שצריך מלבן השלם, ועי"ז העון מתכפר, ומאדום נעשה לב"ן. וסופי תיבות כה"ת שבזה זוכה לראות נקמה באויביו, וזה השם ממונה על נקמה, כי בו הרג משה את המצרי, בסוד למה תכ"ה²¹⁵.

פסוק ג'. והי"ה ערכך הזכר. צרופה הוי"ה שעל ידי נתינת ערכין מתייחדין אותיות הוי"ה כמו בנתינת צדקה²¹⁶. עוד יש לרמוז והי"ה לשון שמחה דנחשב לו לכפרה וניצל מדינה של גהנום²¹⁷.

שם. בן ששים. כ' האבן עזרא: "ודעת רבים, כי זו גזרת מלך, כי מבין חודש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים. ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלימות, כי אמרו רבים שהם ארבע כחלקי השנים, ואחר כן תשע עשרה שלימות, ואחר כן תשע וחמשים, לשוב אל המקום שהחל ממנו, וחמשה עשר להשלמת חמש ושבעים, כנגד הארבעה החלקים. ולפי האמת שכל אלה שלימות, או יום אחד בשנה חשוב שנה, ולא נסמוך רק על דברי הקבלה, כי מה צורך לחלוק מבין חודש עד חמש, ומחמש עד עשרים אחר שיתן לכל שנה שקל. ויש להעיר על דבר החודש²¹⁸, והנה מי שהוא פחות מחודש ימים אין לו ערך, ואחר ששים שב לאחור,

שקל. 219 דהרי בזכר לא מצאנו "ואם זכר הוא". 220 משך חכמה (שם, כד). ועי' להלן (ה, א) המערך פחות מבין חודש, ר"מ אומר נותן דמיו, וחכמים אומרים לא אמר כלום. 221 ב"ב קיט, ב. 222 כתובות פג, ב, ד"ה מיתה. 223 כדמצינו ברב יוסף (מו"ק כה, א) כי הוה בר שיתין עביד יומא טבא לרבנן, ואמר נפקי לי מכתא. 224 כי היה לו לכתוב "ולנקבה שלוש שקלים" כדכתיב בפסוק ה' "ולנקבה עשרת שקלים", ובפסוק ז' "ולנקבה עשרה שקלים". 225 שלושים לעומת חמשים. 226 משך חכמה, ועי' שם מש"כ לבאר לפי התו"כ (פרשה ג' פיסקא ה'). 227 התורה והמצוה (אות ס"א).

להאמר "כערך הכהן"], פירושו בערכך שלך, שהוא הכהן, כן יקום. 210 רד"ק, וכ"כ באבן עזרא בשם יש אומרים: כי הכ"ף לנכח הכהן ויפרש כערך הכהן (להלן פסוק י"ב) כערך אתה, ע"ע שם. ובמורא דכ"א כ' דרש"י מ"אן לפרש כן, שהרי כל הפרשה נאמרה בלשון נסתר, איש כי יפליא, ואם נקיבה היא, ועכ"ח שהכ"ף הוא גוסף. 211 התורה והמצוה (אות ג"ז). 212 הכתב והקבלה. 213 עי' שערי אהרן, ועי' ברע"ב אבות (פ"א מ"ג). 214 כדאי' להלן (ה, א). רמזי רבנו יואל. 215 פרח שושנה (בחקותי). 216 שם. 217 שם. 218 לפי הדעה שבכל שנה יתן שקל, למה יתן בן חודש

מרגליות לקלים, פי' אם איש עני הוא וקל הוא, לא ימתין הגזבר עד ליום השוק שתהא המרגליות ביוקר, או שילך במקום היוקר, אלא הכל לפי השעה ולפי המקום, ויש שכ' בזה רמז ד"את הערכך ביום ההוא קדש לה" בגימ' "ן]לא²³⁹ ישהה מרגלית בקלים²⁴⁰. כה. מסכת ערכין. כ' הרמב"ם²⁴¹ דטעמא דסידר רבינו הקדוש מסכת ערכין בסדר קדשים, הוא משום דכשהשלים לדבר בעניני הקדושות סידר דמי הערכים שניתנים לבדק הבית שהם קודש.

והנה רב אשי עשה מהדורא על הש"ס כמבואר בב"ב²⁴²: אמר רבינא מהדורא קמא דרב אשי אמר לן ראשון קנה, מהדורא בתרא דרב אשי אמר לן יחלוקן²⁴³. וכ' בתפארת ישראל²⁴⁴ "כמדומה לי שמסכתות נדרים, נזיר, ערכין, כריתות, תמורה, מעילה ותמיד, נחטפה השעה ולא נעשה עליהן מהדורא, ולכן באמת לשון מסכתות אלו אינן כסגנון שאר הש"ס"²⁴⁵.

בתוספתא דעירובין²⁴⁶ א"י: הלכות שבת חגיגות ומעילות כהררין התלוין בסערה מקרא מועט והלכות מרובות ואין להם על מי שיסמוכו, [אבל] הדינין והעבודות הטהרות והטמאות והעריות ומוסף עליהן ערכין וחרמין והקדשות ומעשר שני מקרא מרובה מדרש והלכות מרובות ויש להן על מי שיסמוכו, אבה יוסה בן חנן אומר אלו שמנה מקצעות של תורה גופי הלכות.

וחסר לו, יש לו לדעת שזהו "מערכך" שהוא חסר-ערך, ולכן תמיד חסר לו²²⁸.

יש שכ' רמז, דעני הוא אחד מששים בגיהנם²²⁹ כמנין מ"ך²³⁰. עוד כ' ד"מך הוא" בגימטריא ע"ב, זה שם בן ע"ב, שהקב"ה עומד בצרתו של עני ומצילו²³¹. שם. והעמידו לפני הכהן. יש שהעיר דהיה צ"ל "ועמד". וביאור דבנערך משתעי קרא, שהוא יעמוד²³², והמעריך מעמידו, כלומר, המעריך גורם לכך שעל הנערך לעמוד לפני הכהן²³³.

ובאבן עזרא²³⁴ כ': והעמידו הכהן, כאילו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן, כאשר פירשתי "ויצק על כף הכהן השמאלית²³⁵, ויהיה דרך צחות. או יהיה "והעמידו", שיעמיד הנודר נפשו.

שם. והעריך "אתו" הכהן. כ' בהתורה והמצוה²³⁶: חק מוסד שכ"מ שבא מלת "אותו" בא לדיוק, שהיל"ל והעריכו בכינוי, ומלת אותו תופס גוף הפעול, רק אותו יעריך, ר"ל אותו הגוף שהיה בשעת הנדר, ואף אם נשתנה ערכו שעתה נעשה יותר מבן עשרים, לא יתן רק כמו שהיה בזמן הערך. פסוק י"ד. והעריכו הכהן. יש שכ' בהתורה בא ללמדנו שאל יטעה אדם לחשוב שיכול הוא להתקדש בכחות עצמו, אלא עליו להתדבק לצדיק שיסייע בידו, והעריכו "הכהן" דייקא²³⁷.

פסוק כ"ג. ונתן את הערכך ביום ההוא קדש לה'. מדכתיב "ביום ההוא" דרשו חז"ל²³⁸ שלא ישהה

יד, טו. 236 אות ס"ו. 237 תפארת שלמה. 238 להלן (כד, א). 239 ההוספה מהמגי' ברמזי רבנו יואל. 240 רמזי רבנו יואל. 241 בהקדמתו לסדר זרעים. 242 קנז, ב. 243 ועי' שם בפ"י הרשב"ם. 244 אבות ב, ד (כועז אות ב'). 245 ועי' תוס' נדרים ז, א (ד"ה תבעי לך), דלשון נדרים משונה. 246 פרק ח הכ"ג - כ"ד.

228 שפתי צדיקים, אוצר חיים (בחקותי). 229 וע"כ אין עני רואה פני גיהנם שנאמר (איוב לו, טו) יחלץ עני בעניו (עי' יבמות קב, ב). 230 רמזי רבנו יואל (ויקרא, שם ח). 231 שם, עי' שם. 232 ועי' בדברינו לעיל (בענין העמדה והערכה) אי העמדה והערכה הוא להמעריך או להנערך. 233 משך חכמה, ואיל בזה לשיטתי באור שמח (פ"א מערכין הי"ג ד"ה ולפי). 234 ד"ה והעמידו. 235 ויקרא